

श्रीकविमल्लभट्टहरिवल्लभगीतम्

देवीस्तोत्रम्।

अथ

श्रीकविमल्लभट्टहरिवल्लभगीतम्

देवीस्तोत्रम्

श्रीमदेकलिङ्गो जयति ।

विमलललिततमगलवलयमहमहितस्फुट[1]केवि ।
प्रतिभामृतकादम्बिनी जय जय भारति देवि ॥ १ ॥
सततविनतिततिकृतिनिरतशतधृतिशिति[2]गलशौरि ।
भगवति तव पदपङ्कजं भवतु मुदे मम गौरि ॥ २ ॥
अटवीसमटनसंघटितबहुविधफलसुम[3]कौरि ।
शबरीरूपनिरूपिते जय जय भगवति गौरि ॥ ३ ॥
शिथिलीकृतसमरावसरहरिणाधिपमुख[4]दौरि ।
महिषविपुलगलविदलिनी जय जय भगवति गौरि ॥ ४ ॥
सकलचराचरसंसरणबहुविधपोषण[5]धौरि ।
आगमनिगमसतत्त्वमयि जय जय भगवति गौरि ॥ ५ ॥
अवलोकनसंमुखदयितलोचनमानसचौरि ।
अभयदानबहुमानवति जय जय भगवति गौरि ॥ ६ ॥
अधरयुगोदरदितिजधृतिसमयसारित[6]सौरि ।
शिखरिसुते मुनिजननुते जय जय भगवति गौरि ॥ ७ ॥
अभिमुखससुखकृताभिनयनटदशेषसुरपौरि ।
वीटीरसशोणाधरे जय जय भगवति गौरि ॥ ८ ॥
द्वारदेशसंततनदद्विविधतारतर[7]तौरि ।
कुङ्कुमतिलकधरालिके जय जय भगवति गौरि ॥ ९ ॥

---

१ केवी नामकः कश्चित्सुरभिपुष्पविशेषः. २ शिवः. ३ कुरीनाम तृणधान्यभेदस्तस्या इदं कौरं स्त्री चेत्कौरी. ४ दोरो रज्जुस्तस्य संहतिर्दौरी वल्गेति यावत्. ५ धुरा भारस्तस्या इयं ईः शोभा धौरीः. ६ सौरिः शनिस्तस्य ईः सौरीः. ७ तूरं वाद्यम् तस्य इदं तौरं स्त्री तौरी तूरपटलीत्यर्थः.

अरुणनयनतलतरलरुचिरञ्जितकपोलपालि ।
ललितधवलरदवलयिनी जय जय भगवति कालि ॥ १० ॥
वलयितनिखिलसखीसविधवादितमृदुकरतालि ।
मधुरमधुरपदगायनी जय जय भगवति कालि ॥ ११ ॥
अतनुदशनवसनारुणिमलज्जितनवीनभण्डि[1] ।
आकुञ्चितमेचककचे जय जय भगवति चण्डि ॥ १२ ॥
मुकुलायितलोचनकरं सकलैस्त्वमेव देवि ।
यदा यदा विपदुपगता तदा तदा समसेवि ॥ १३ ॥
हस्तकमलसंस्थितललितनिर्मलतरमुकुरसुवृत्तबिम्बबिम्बितवक्त्रकले[2]
मन्दमारुतकम्पितपीतनूतनविशालचीनपटकोटिदष्टपाटलवपुस्तले ।
गौरतलगण्डयुग्ममध्यमण्डलसततचर्वितसरसनागनामकलतादले
जय जय कम्बुगले विनिहतसर्वखले हृतनिजभक्तकले[3] देवि गिरिशाबले १४
कुन्दनलालतनूभुवा वैरिशिरोभल्लेन ।
एषा कुलदेवीस्तुतिर्गीता कविमल्लेन ॥ १५ ॥

रङ्गे मल्लवरात्कुतोप्यधिगता व्यायामविद्या पुरा
पश्चाच्चारुविशिक्षिता चिरतरं गीतेरपि प्रक्रिया ।
शास्त्रार्थं गुरवोऽनु कीर्तिगुरवस्तेते चिरं संश्रिता
रच्यन्तेऽद्य तु संततं जयपुरे काव्यानि कामं मया ॥ १ ॥
जयपुरि[4] पुराणवसतौ गणगौरीगोपुरोत्तरश्रेणीम् ।
कौन्दनिरधिवसति कविर्हरिवल्लभनामविख्यातः ॥ २ ॥
एतानि प्रकटीकृतानि सहसा काव्यानि नव्यानि त-
द्भीतिः काचिदशुद्धिजा बहुविधं मां बाधते यद्यपि ।
चिन्ता नाम परन्तु काचन भृशं चित्ते न मे जायते
कुर्वन्ति प्रणयान्ममोपरि कृपां दिष्ट्या यतः पण्डिताः ॥ ३ ॥

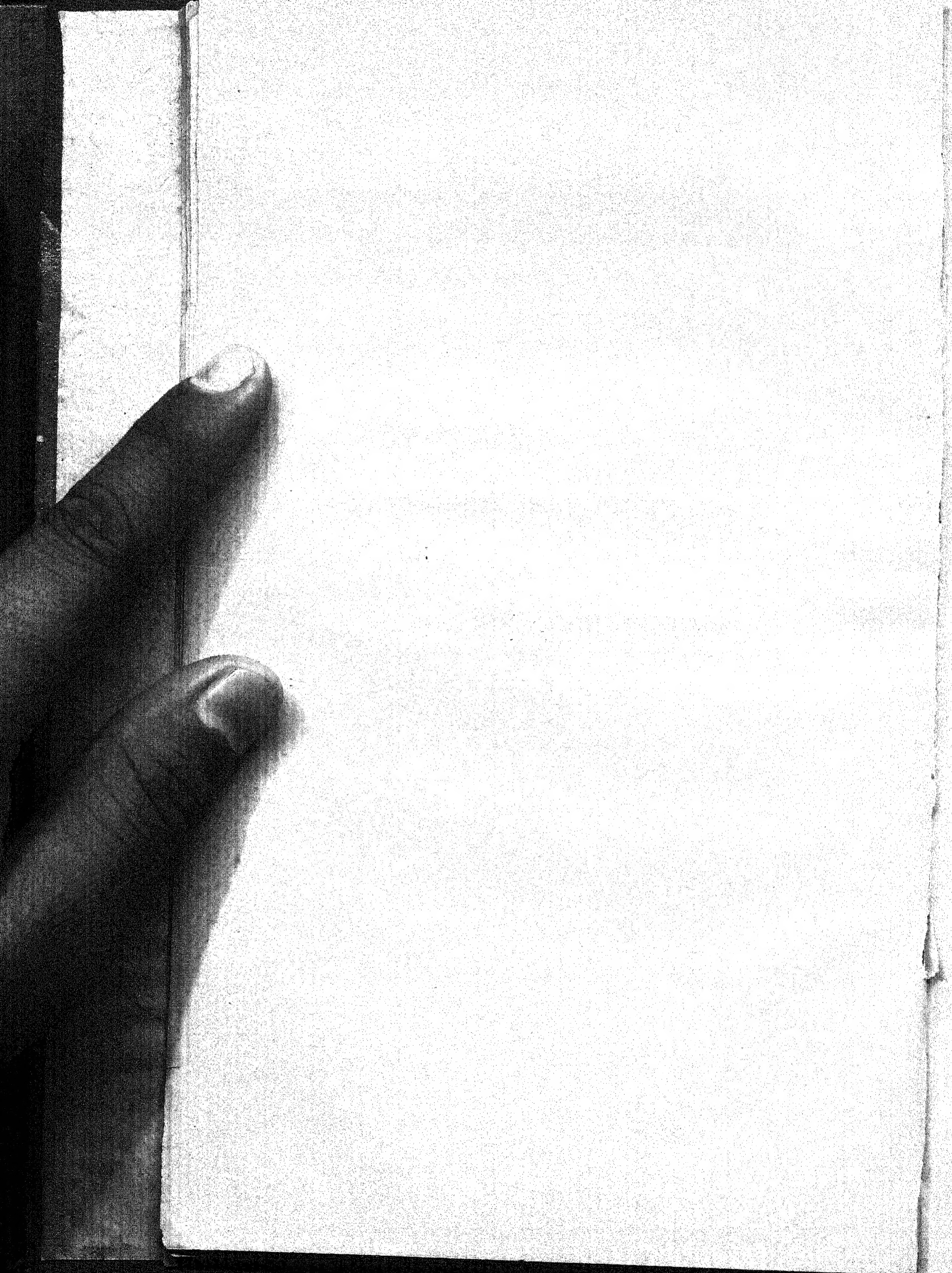
---

१ भण्डी मञ्जिष्ठा. २ वक्त्रस्य कला देशो वक्त्रप्रान्त इत्यर्थः. ३ कलिः क्लेशः. ४ समासान्तशास्त्रस्य अनित्यत्वादप्रत्ययो न कृत इति.

श्रीकविमल्लभट्टहरिवल्लभरचिताः

शृङ्गाररलहर्यः।

अथ
श्रीकविमल्लभट्टहरिवल्लभरचिताः
शृङ्गारलहर्यः
श्रीहरिर्जयतितराम् ।

यस्त्यक्तागारकार्या व्रजनिखिलवधूः प्राग्गृहीत्वैव चक्रे
किञ्चिद्वंशस्य खण्डं दधद[1]थ तु पुनः क्षेपणीं[2] सोऽधुनैषः ।
[3]वेत्स्यत्यस्मासु धूर्तः कथमिति यमुनानावि भीत्यालपन्तीः
पश्यन् काश्चिद्विर्दिग्[4]धाश्चिरमवतु युवा देवकीनन्दनो वः ॥ १ ॥
चेद्यूयमभ्येथ[5] यथास्थिता नो तदाह्वयाम्यत्र तटस्थितान्नॄन् ।
एवं भिया यो यमुनाम्बुनग्ना व्रजस्त्रियोऽह्वास्त हरिः स पायात् ॥ २॥
यद्दर्शनार्थमद्याऽपि मच्चक्षुर्यतते भृशम् ।
पातु वो मोहिनीरूपं शौरेस्तद्रुद्र[6]वाञ्छितम् ॥ ३ ॥
हर्म्यारूढनवीनवारललनानेत्रोद्भमं[7] घूर्णय-
ञ्शृङ्गाराचरणप्रगल्भसुदृशामालस्यमुच्चूर्णयन् ।
वस्तु[8]व्यापृतपण्यवीथिवणिजां संपादनं पूर्णयन्
यूनामस्तु मुदे प्रदोषसमयः कामागमं तूर्णयन् ॥ ४ ॥
कालिन्द्याः परिरूढपङ्कज इव स्वच्छप्रवाहो महान्
नागानामिव भूतिभूषितवपुर्विभ्राजितानां गणः ।
रन्ध्राविष्टकलानिधिप्रभ इव न्यग्रोधभूमण्डलो
नक्षत्रावृत एष भाति नितरां नाकप्रदेशो[9][10] निशि ॥ ५ ॥

---

१ किञ्चिद्वंशखण्डग्रहानन्तरम्. २ लम्बतरो नावौहको वंशादिदण्डः क्षेपणी. ३ आचरिष्यति. ४ यूनः कृष्णस्य अभिप्रायज्ञाः. ५ इण् गतावित्यस्य मध्यमपुरुषबहुवचनम्. ६ समुद्रमन्थने पीयूषकुम्भं देवानेव पाययितुं भगवता विष्णुना मोहिनीरूपं धृतं शिवश्च तां कामयतेस्मेति पुरातनं वृत्तम्. ७ सुवसनापरिधानभूषणायोजनरूपं. ८ तत्तद्वस्त्रादिकं क्रेयं वस्तु. ९ कुमाई. इ. प्र. १० आकाशप्रदेशः.

रजतस्तबकशबलिता रात्रिवधूट्या विनीलशाटीव ।
उदितसकलतारेयं गगनतटी शोभते विमला ॥ ६ ॥
संभोगार्थमुपेतस्य भर्तुश्चन्द्रस्य संगमात् ।
रात्र्यङ्गना पुलकिता[1] तारकाकपटेन किम् ॥ ७ ॥
विदितगगनजन्म प्रौढजाग्रत्प्रकाशं
क्षितिविलसितकान्तिक्रान्तसंसारचक्रम् ।
धृतकपटहिमत्वं[2] शुभ्रभावैकभाव्यं
जयति किमपि तेजः शार्वरोद्द्योतरूपम्[3] ॥ ८ ॥
शिशिरकिरणाख्योऽयं वृत्तो बृहत्तरहीरकः
प्रतिदिनकलाहानिव्याजात्सुरैर्दिवि खण्डितः ।
विविधशकलस्तोमस्तस्योच्छलच्छविमण्डितः
स्फुरति पतितो विष्वक् चञ्चद्द्युतिग्रहकैतवात् ॥ ९ ॥
नित्यं लाञ्छनदम्भतः शिवशिरःशृङ्गारकोऽयं शशी
संभोगामृतदायिनीमुरसियद्रात्रि बिभर्त्ति स्त्रियम् ।
तन्मन्येऽनुकरोति कौतुकवशात्तामर्धनारीश्वर-
प्रख्याताद्भुतसाहचर्यसुषमां[4] यूनोर्हि या संमता ॥ १० ॥
प्रतिभान्ति समिद्धतारका दिवि यात्यस्तगिरिं दिवाकरे ।
किमु सूच्छलिताः सुरापगाविमलाम्भोविलसत्कणा इव ॥ ११ ॥
सोममण्डलमिदं समुदीतं काचकोशसदृशत्वमुपैति[5] ।
लाञ्छनं स्फुरति किञ्च यदस्मिन्कज्जलोपमितिमेति हि तच्च ॥ १२ ॥
पातुं वारि वनस्थलीषु वदनं न्यक्कुर्वते रौहिषा[6]
वक्त्रं दर्पणविभ्रमाद्विदधते नीचैः क्षितौ बालकाः ।
मुग्धा भ्राम्यति दीपिकां शमयितुं कान्तेन विस्मायिता[7]
यस्मिन् व्योमतलं गते विलसितः सोऽयं कलानां निधिः ॥ १२ ॥

---

१ विचित्रायाः स्त्रिया विचित्र एव पुलकः. २ अमृतोपाधिकं चन्द्रे हिमत्वं. ३ चन्द्ररूपं. ४ सुषमा परमा शोभा. ५ लालूटेण इ. प्र. ६ मृगाः. ७ अत्र तव दृश्यमानो दीपश्चेत्स शमयितव्य इति.

ये निर्वेष्टनंतेक्षिताः कशिपवस्ते भान्ति संवेष्टिता
निर्णीतं किल चन्द्रकान्तमणिभिः शैले हिमं प्रस्रुतम् ।
दृष्ट्वा स्वां प्रतिमां त्रसन्ति सहसा दस्युभ्रमान्मानवा
यस्मिन् व्योमतलं गते विलसितः सोऽयं कलानां निधिः ॥ १४ ॥
कासारस्य तटोपरिस्थितबकैर्मात्स्यं शनैर्वश्यते
भित्तिं न श्रयते जनः स्रुतसुधागात्रप्रसङ्गभ्रमात् ।
दूराद्भाति तरङ्गिणी तटपरिच्छिन्नप्रमाणोज्झिता
यस्मिन् व्योमतलं गते विलसितः सोऽयं कलानां निधिः ॥ १५ ॥
किं कुन्दानां परागः प्रसरणतरलो वायुनास्तीर्यतेऽयं
चेष्टन्ते विष्वगेते किमुत नवनवाः पल्लवाः कैरवाणाम् ।
किं वैष क्षीरिवृक्षैः क्षतजनितरसः क्षिप्यतेऽन्योन्यमेवं
मालाकाराङ्गनाभिर्विपिनभुवि चिरं चिन्त्यते चन्द्रिकेयम् ॥ १६ ॥
नौकावच्छिबिकादिकं क्वचिदपि च्छाया च शैवालव-
न्निर्गच्छज्जनता तरद्वदुपलच्छेदाश्च शम्बूकवत् ।
ऊर्मिक्षिप्ततटस्थकोकनदवद्वेश्माग्रभूदीपका
यस्यां सा तटिनीव भात्यनुपथं द्योतोदका कौमुदी ॥ १७ ॥
स्नेहो यामवलम्ब्य वृद्धिमयते यस्याः परं जायते
संसर्गेण विदग्धता ज्ञपयते याऽनङ्गमप्यञ्जसा ।
विष्वक्प्रोज्ज्वलमालयं च कुरुते विद्योततेऽहर्निशं
तेजोऽक्ष्णोर्मुहुरीक्षिता वितनुते सा दीपिकैवाऽपरा ॥ १८ ॥

१ अन्यवस्त्रोपदेहाः. २ तूलास्तरणानि. ३ चन्द्रकान्तस्रवे हिमस्रवधीरिति भावः ४ शफरसमूहम्. ५ तदा नद्या महान् पूरो दृश्यते. ६ राजादनमुखैः. ७ पितृगृहादागताभिर्नवाभिः.

आक्षिप्तौपम्योऽत्र श्लिष्टपदोऽनुक्तहेतुकश्च तथा ।
अर्थाऽलङ्कारोऽस्ति व्यतिरेकाख्यो मम श्लोके ॥ १ ॥

८ शिबिकोपलक्षितरथादिकम्. ९ तरन्ती इव. १० प्रकाश एवोदकं यत्र. ११ तैलादिकं प्रणयश्च. १२ विदाहविशिष्टता चातुरी च. १३ अस्फुटं वस्तु कामं च. १४ गृहस्थानां गृहे स्त्रियैवौज्ज्वल्यम् शोभा. १५ लौकिकी दीपिका मुहुरीक्षिता नेत्रे निस्तेजसी करोतीति प्र.

यस्या हेमन्तरात्रिः समुचित[1]समयो व्यक्तिरेका[2] च मात्रा
सात्म्यं[3] शृङ्गार[4]वृत्तिर्धवलपटलसत्तल्पसेवाऽनुपानम् ।
वोढुं लोकैः[5] प्रगल्भः परिचरणभृति मन्मथातङ्कशान्त्यै
यूनां दिव्यौषधी सा प्रतिभवनमियं ब्रह्मणा[6] स्त्रीति सृष्टा ॥ १९ ॥

क्लिद्यत्केशर[7]पत्रपीतपरमस्फीताङ्गकान्त्युज्ज्वला
चञ्चच्चञ्चललोचना स्तनभरव्यानम्रकम्रो[8]दरा ।
चातुर्यप्रचुरोक्तितर्षितयुवस्वान्ता सदाऽलङ्कृता
कस्येयं गृहदेवता[9] विहरते स्वच्छन्दमत्रागता ॥ २० ॥

नेयं मुग्धवपुः स्थिता नववधूः किन्त्वस्ति काचिल्लता
नो चण्डातक[10]मेतदस्ति विपुलं किन्त्वालवालं महत् ।
किञ्चैतान्यपि न स्मितानि विकसत्पुष्पाणि किन्त्वग्रतो[11]
नैतच्चञ्चति पाणिपादमभितः किंतु स्फुरन्ति च्छदाः ॥ २१ ॥

काँश्चिद्दर्शनतो हि काँश्चन वृथा संलापमात्रादथो
काँश्चित्कार्यनिदेशतः सकृदपि स्मृत्यैव काँश्चित्पुनः ।
काँश्चित्संनिहितस्थितेरपि पुनः काँश्चित्तु मन्दस्मिता-
त्प्रीणन्त्यब्जदृशः परन्तु विरलान् धन्यान्दृढा[12]लिङ्गनैः ॥ २२ ॥

[13]नीलाब्जाढ्यां सकलधरणिं कुर्वती दृष्टिपातै-
र्बन्धभ्रष्टैस्तिमिरविततिं प्रेक्षयन्ती च केशैः ।
शैलद्वन्द्वं वियति सहसा संसृजन्ती स्तनाभ्यां
मन्दं मन्दं पुरत इह मे केयमायाति धन्या[14] ॥ २३ ॥

---

१ उचितत्वमन्योपद्रवाकरणेन शनैः शनैस्तद्व्याधिहरणेन च. २ सा नखशिखशोभिनी एकैव पाणिगृहीती. ३ पथ्यं. ४ आरामविहरणादिका. ५ प्रतीकारस्य वाग्भटे चतुष्पदिकोक्तेरत्र लोको गृहवर्तिजन एकविधः पादः. ६ संहिताकारेण प्रथमेन चतुर्मुखेन जगदेकवैद्येन. ७ केशरपत्रवत् कुङ्कुमपत्रवत्पीतं. ८ कम्रं सुन्दरं. ९ गृहस्य देवतेव देवतेति मध्यमपदलोपी समासः. १० लहंगा इ. प्र. स्त्रीवस्त्रं तदिह महावैपुल्यरमणीयं भवति. ११ अस्य विकसदित्यत्रान्वयः. १२ इदमेकमेव मुख्यं सत्यं प्रणयप्रकाशकं. १३ अत्र धरण्यादीनां कर्मणां दृष्टिपातादिभिः करणैरभेदः. १४ हृदयद्राविणी.

रागं वीक्ष्य विपक्षचोलफलितं हस्ताग्रयोर्मे नवं[1]
स्तब्धोष्ठं वदनं विवर्त्त्य सहसा यान्त्या शनैर्मूकया ।
आः कस्या असि वल्लभस्त्वमधुना का नाम कान्ता[2] च ते
हा हा हृत्फलके व्यलेखि किमिदं [3]दृग्लेखिनीतस्तया ॥ २४ ॥
आदौ हन्त विलोकिताऽपि बहुशो ज्ञाता च या सर्वथा
नीत्वा किञ्च दिनान्तराणि कतिचिद्या विस्मृतासीदपि ।
तस्या एव विलक्षणां पुनरहो श्रुत्वाऽथ कांचित्कथां
चेतस्तां परिचेतुमिच्छति चिरं जात्वप्यदृष्टामिव ॥ २५ ॥
दूरादङ्गितले मम स्वशिरसश्छायां विधत्ते[6] मुहु-
र्नानाधा मुरलीं च गायति भृशं मन्नामगीतीः[7] पथि ।
कुञ्जे याहि दृशेति वक्ति गदितुं नाहं च शक्ता ह्रिया
नित्यं मामिति बाधते सखि हरिः कुर्यां कृतिं कामहम् ॥ २६ ॥
प्राणेशं स्नापयन्ती परपुरुषकृतक्ष्वेडितप्रेरिताक्षि-
व्यावृत्तिध्वस्तहस्तस्थितकलशपतत्तोयधारावधाना ।
हारावन्योन्यरुद्धावथ दयित तयोः शोधनेऽस्मीति कांचि-
च्चित्तं हन्त त्वदीयं सपदि कुह रुषा तेन पृष्टेत्थमूचे ॥ २७ ॥
पूर्वं यद्यपि सेविता चिरतरं पश्चात्क्वचित् प्रस्थिता
किञ्च प्राप्तवती द्रुतं कतिपये कालान्तरे कामिनी ।
नेत्राणां च तथापि तत्क्षणमहो संभोगलीलाकृते
प्रेमाढ्ये वितनोति भर्तृहृदये साऽभूतपूर्वोत्सवम् ॥ २८ ॥
करमुकुरधृतेः किं संभृतौ ते कपोला-
विति हि गदति लोकस्त्वां तु वृत्ताननेति ।
प्रियसखि शृणु किञ्चित्संभृतौ मे कपोला-
विति हि गदति लोको मां च लम्बाननेति ॥ २९ ॥

---

१ नवत्वात्फलनसंभावना. २ मद्रूपा. ३ रूक्षं पश्यन्त्यास्तस्या दृशावेव ले. ४ असं-
वाम्. ५ तादृगुत्कण्ठामाहात्म्यमेतत्. ६ नमःसूचनाय. ७ वर्णनपराः. ८ चातुर्य
र्यं. ९ स्वस्यापि क्ष्वेडितश्रुतेः. १० सख्योः कयोश्चिदुन्नीतप्रश्ना सूक्तिरियम्.

अग्रे सञ्चरितुं प्रियस्य यदसावेकाकिनी नेहते
　　वक्तुं रात्रिकथां सखीभिरुदिता स्मेरा च गुध्नाति[1] यत् ।
किंचित्त्रस्यति सर्वतश्च निलये यच्छङ्कितेवात्मभू-[2]
　　रित्युद्योग्य[3]पि तत्पुनः स शिथिलः किं बालमैत्रीभिया ॥ ३० ॥
कामोन्मृत्तप्रणयविकले[4] चित्रपट्टावृताङ्गीं
　　दोर्भ्यां किं त्वां न वदसि मयीत्यभ्युदीर्योपगूढे ।
यद्यप्यासीत्सकलमपि तत्सुभ्रु चित्रं विभग्नं
　　गाढं त्वासील्लिखितमहहो मानसे तत्क्षणं हि ॥ ३१ ॥
तारुण्यं हर्म्यवासो विषयरसिकता काव्यपाठश्रुतिश्च
　　प्रागल्भ्यं स्वापतेयं हृदि सहजसुखं मित्रकेलिश्च गानम् ।
निःसापत्न्यं प्रभुत्वं किमु गणनकृतेरानुकूल्यं यथेष्टं
　　हे कान्ते हा विना त्वां सकलमिति मया व्यर्थमेव प्रतीतम्॥३२॥
आचित्रिताः पङ्क्तिलरङ्गपत्र्यां भान्त्यङ्घ्रिहस्ताङ्गुलयस्तरुण्याः ।
बालार्कतापच्छुरितानि फुल्लपङ्केरुहीयाणि यथा दलानि ॥ ३३ ॥
संश्लिष्टचोलौ कनकाङ्गदाढ्यौ नानाविभूषाचितचारुचूडौ ।
सालक्तकौ रत्नमयाङ्गुलीयौ कान्ते करौ यौवनकंदलौ ते ॥ ३४ ॥
सुगाढकूर्पासकरश्मिकृष्टौ वक्षोरुहौ प्रौढनितम्बिनीनाम् ।
शृङ्गारसिन्धौ तरणाय मन्ये धात्रा निबद्धे इव तुङ्गतुम्बे[9] ॥ ३५ ॥
स्त्रीणां वयोरूपपटुत्ववस्त्रभूषाविलासोक्तिगतादि सर्वम्
पुंसां परप्रीतय एव बोध्यं भोग्यं हि भोक्तुर्विदधाति तृप्तिम् ॥ ३६ ॥
सीमन्तिनीनां पुरुषायितेषु प्रालम्बिका[10]लोलसरादधन्ते ।
प्रसूनबाणस्य सलीलवेल्लद्दोलासमालम्बिगुणोपमानम् ॥ ३७ ॥
वध्वाः प्रियप्रत्तरदक्षतानां चकास्ति चक्रं विमले कपोले
नवोदितं मण्डलमम्बुवाहे पीयूषरश्मेरिव शारदीये ॥ ३८ ॥

---

१ गुध रोषे. २ कामः. ३ परिचयकृतिपरोऽपि. ४ एतेन नायिकाया मौग्ध्यावशेषः स्तोको वर्णितः. ५ मयीत्यस्य विशेषणमिदं. ६ विचित्रं वृत्तं हृदये सदा तिष्ठति. ७ मॅंहदी. ८ देशभेदाद्भूषणानां नानात्वम्. ९ तुम्बाया इमे फले. १० हारविशेषः.

युवजननयनजवनहयविनयनकुशला कशेव परिलसति।
अलकलता मृदुलानिलविवलनललिता विलासिन्याः ॥ ३९ ॥
पश्यन्ती विनिमेषं दयिताभिमुखं वधूश्चिरं दूरात्।
[1]मन्ये कटाक्षपथतः शनैः शनैस्तं समाह्वयति ॥ ४० ॥
प्रियनिकटे गुरुजनगा [2]गायन्ती ह्रीप्रकम्पमानाङ्गी।
आन्दोलन्तीव ललत्यानन्दान्दोलने बाला ॥ ४१ ॥
आरूढयौवनायाः सुसंहता रोमराजिरुल्लसति।
पदशृङ्खलेव गलिता मानसमग्नस्य कामनागस्य ॥ ४२ ॥
[3]मङ्क्तुं गता समभवं जाता सखि हन्त मग्नैव।
हन्त यदि न सममङ्क्च्यं सुनिश्चयं तर्हि सममङ्क्च्यम् ॥ ४३ ॥
चञ्चलविलोचनायास्तदुदञ्चितमञ्चलं मुदेवोऽस्तु।
यत् कतिचन शुचिचरिताँल्लोचयते चन्द्रचूडयुगम् ॥ ४४ ॥
रत्युन्मुखौ युवानौ प्रस्वेदव्याप्तविग्रहौ लसतः।
पूजारम्भे विहितस्नानौ[5]विव मदनदेवस्य ॥ ४५ ॥
को दोषः केतक्या हतकाया ईदृशी हि विख्यातिः[6]।
यदियं हित्वात्मीयं परस्य चित्तं धिनोतीति ॥ ४६ ॥
अरुचिकरं खलु न किमपि तरुणीसम्बन्धि यद्भवत्येव।
तत्र सतीवरदानं [7]मदनकृपां वा ब्रुवे हेतुम् ॥ ४७ ॥
प्रपतन्त्यो नीचैरिव धाराः शृङ्गारवारि[8]यन्त्रस्य।
भान्ति वधूट्या जूटीबन्ध[9]च्छुटिताः कचश्रेण्यः ॥ ४८ ॥
[10]उच्चैर्निशि चन्द्रमसं नीचैः पद्मं दिवा विलोकयता।
तस्या हठादपि मया कथं नु विस्मर्यतां वदनम् ॥ ४९ ॥

---

१ एतेन नायिकायाः प्रियविषयकं निर्निमेषं सुचिरं निरीक्षणं संभावितम्. २ देशाचारोऽयम्. ३ सरसमाभाणकमेतत्. ४ सनखक्षतौ स्तनौ. ५ स्नानं प्राक् पूजाया अवश्यम्. ६ परोपकारी केतक इ. प्र. ७ तद्वरदानतत्कृपामन्तरादुर्घटमिदं न संभवति. ८ कृष्णस्वरूपः शृङ्गारः स्थितमिदं शास्त्रे. ९ केशवेशो जूटीबन्धः. १० उपमामिलिता स्मृतिरत्रालङ्कारः.

अञ्जनमाञ्जि वधूभिर्युवदृग्दोषप्रशान्तये स्वाक्ष्णोः ।
प्रत्युत शतगुणितं तद्दोषं तत्र प्रसञ्जयांचक्रे ॥ ९० ॥
अधरद्वयमुद्घटितं शुक्तिपुटद्वयमिवाब्जनयनायाः ।
रेखा किंच रदानां सैरीव परिलसति मुक्तानाम् ॥ ९१ ॥
मालाकारसुताया वपुषि विलासा यदापि नो सन्ति ।
सन्त्येव तथापि करे मालानां नृपपथे क्रयाय धृतैः ॥ ९२ ॥
स किमपि वक्तादिह यो व्याख्यानं दातुमाख्यातः ।
परदाराः संगम्या उत्कृष्टः परपदार्थश्चेत् ॥ ९३ ॥
रत्नेषु यथा रोचिर्यथा च गन्धः प्रसूनेषु ।
आस्वादो भोज्येषु स्त्रीणां गात्रेषु लावण्यम् ॥ ९४ ॥
निजनिधनसमय एव प्रदृश्यते या परैरनावरणा ।
सीमन्तिनीं सुचरितां कृपाणिका किल विडम्बयति ॥ ९५ ॥
रूपद्रव्यविलुण्ठनभयादिवामूः पुरो यूनाम् ।
त्वरितं प्रयान्ति संवृतवदनकुचाद्यखिलविग्रहा बालाः ॥ ९६ ॥
यत् परिधत्ते युवतिः सकलेष्वङ्गेषु भूषणश्रेणिम् ।
जाने तज्झषकेतोः कोऽपि भटः प्रहरणानि बध्नाति ॥ ९७ ॥
वक्षोजयोः पुरस्तादन्वक्षं किल नितम्बयोरुभयोः ।
सत्यपि पुरुपीनत्वे सातु कृशाङ्ग्येव चित्रमिदम् ॥ ९८ ॥
स्वैरमियं पथि यान्ती मुग्धा तरुणिमवलेपदुर्ललिता ।
अन्यन्मुष्टिमितं द्राक् संप्रति वर्धिष्यमाणेव ॥ ९९ ॥
श्रीमान् पुरु प्रसिद्धो नारीणामथ नृणां च नगरस्य ।
अद्य परस्परमास्ते परं विचित्रः स्वयंवरावसरः ॥ ६० ॥
प्राणप्रियासमागमविषयकसंवेशनक्रियाहरणम् ।
जागरणमपि ह हरहर शृणुत विरहिणां रिपूभूतम् ॥ ६१ ॥

---

१ सौन्दर्येण अत्यन्तदृगावर्जकत्वात्. २ लडी इ. प्र. ३ नृपपथो हि तासां विलासशिक्षणशाला. ४ इत्येतद्वक्तुर्मतम्. ५ स्फुटाङ्गी. ६ कामस्य. ७ लक्षणासमन्वयात्. ८ स्पष्टमिदं विशेषणार्थज्ञानात्. ९ नगरोत्सववर्णनमिदम्.

विरहावसानकाले दम्पत्यो रोदनं मिथो मिलतोः ।
भाति हृदयकालुष्यप्रक्षालनमिव जलैरक्ष्णोः ॥ ६२ ॥
यदपेक्षया न बिभ्यति पतिव्रताः पतिषु संनिमीलत्सु[1] ।
प्रत्यक्षादग्नेरपि विरहाग्निं तदति दुःसहं मन्ये ॥ ६३ ॥
अर्धोरुकं[2] युवत्याः पार्ष्णिप्रतिहन्यमानमभियान्त्याः ।
समधिक्षिपतीव पदौ सेवितुमुपयान्ति लोकचित्तानि ॥ ६४ ॥
लावण्यकोशगृहतां दधतौ कामस्य तन्वि कुचौ ।
मुद्रां चूचुककपटादमुना विहितां किमु श्रयतः ॥ ६५ ॥
एषोऽस्ति कमलमुखि तव चरणाङ्गुष्ठः समुन्नतो[3] यावान् ।
चित्तस्य सपदि कथयति समुन्नतिं[4] तावतीमेव ॥ ६६ ॥
मानिनि[5] षट्पदमाला चम्पकमुकुले स्थितिं न पुष्णाति ।
त्वदलकमिषेण सेयं कथं कपोलेऽस्ति तत्तुल्ये ॥ ६७ ॥
समयेऽस्मिन् रन्तुमहं न समर्थास्मीति काऽपि बोधयति ।
आगच्छामि सखि क्षणमिह तिष्ठेति[6] प्रियं वचसा ॥ ६८ ॥
प्रत्यपकृतिं ग्रहीष्ये समुपेष्यति यदि स वञ्चकस्तस्मात्[7] ।
अथ रममाणे दयिते हरिणाक्षी तस्य विस्मरति[8] ॥ ६९ ॥

वदनपद्मनवीनतरस्फुरद्दरदलन्मुकुलायितलोचने ।
उपवनं कुरु नूपुरझञ्झणैः सितगरुन्निनदैर्मुखरीकृतम्[9] ॥ ७० ॥
पश्यतः पुरुविकासितनेत्रं नायकस्य पुरतो नववामा ।
संप्रवेष्टुमिव चेतसि[10] शीघ्रं संकुचत्यतितरां सकलाङ्गैः ॥ ७१ ॥
सुन्दरी बहुसमञ्जसं[11] माञ्जीदञ्जनं नयनयोर्मुकुराग्रे ।
चित्रमाशुतरमेव च [12]पर्युन्मीलिते बत दृशौ मम जाते ॥ ७२ ॥

---

१ कालधर्मं प्राप्तेषु. २ यस्य घाघरा इ. प्र. ३ प्रायो युवतीनामुपविष्टानां चरणाङ्गुष्ठो विलासदर्पादिव उन्नतो भवति. ४ गुरुमानम्. ५ प्रसिद्धमिदं लोके. ६ नाहमेकाकिनीति भावः. ७ मुधाभाषणरूपापराधी. ८ आनन्दाधिक्यात्. ९ रूपकैर्हंसशब्दैः. १० दुष्प्रवेशे हृदि. ११ यथाविधीत्यर्थः. १२ तन्निरीक्षणानन्दार्थं स्थिरे इत्यर्थः.

असतीजननेत्राणां केयं नाम चमत्कृतिः ।
अपाङ्गा[1] अपि यासां यच्चाचल्यन्ते निरन्तरम् ॥ ७३ ॥

कपोलौ कमलाक्षीणां रुचिरौ गौरकान्तिभिः ।
अधीनीकृतये यूनां कार्मणौ[2] दर्पणाविव ॥ ७४ ॥

कामं हृदि व्यञ्जयतोः पुंसां नेत्रप्रदीपयोः ।
कुतूयुग्ममिवालोकहेतुः कान्ताकुचद्वयम् ॥ ७५ ॥

उन्नता[3] या स्तनद्वन्द्वान्नता च त्रपयैकया ।
चतुष्टयेऽध्वनां लक्ष्या दुर्लक्ष्याप्यहह त्रिके ॥ ७६ ॥

नकारोक्त्या क्वचित् काले नूनं प्रीणन्ति[4] यया स्त्रियः ।
आश्चर्यं हा क्वचित्काले दहन्त्यपि[5] तयैव च ॥ ७७ ॥

मुखावगुण्ठनपटीमध्यप्रेङ्खितलोचनाः ।
लक्ष्यन्ते सरसर्वस्वं रक्षन्त्य इव योषितः ॥ ७८ ॥

करेणुशुण्डापूर्वार्द्धपीवरोरुमनोरमाम् ।
लीलालसं चलन्तीं तां दृष्ट्वाऽहमचलोऽभवम्[6] ॥ ७९ ॥

विभान्ति विभ्रमास्ते ते युवतीनां दृगाश्रयाः ।
तरङ्गाः परिरिङ्गन्तो लावण्याम्बुनिधेरिव ॥ ८० ॥

मरुदेतीति पतिना व्याहृता मुग्धिका रते ।
अन्यभ्रान्त्यानु रुरुधे संभोगोत्कं तमाशु सा ॥ ८१ ॥

एषा समन्ताद्गगनान्तराले विद्योतते हन्त शतह्रदाली ।
वियोगिनां प्राणसमुत्क्रमार्थं रतिप्रभोर्दन्तबिभीषिकेव[7] ॥ ८२ ॥

धरणिगगने नामू कौचित् पृथू किल जम्पती
न घनकृतसूर्याच्छादोऽयं पराऽनवलोकनम् ।

---

१ अपगतानि अङ्गानि येषां ते दृक्प्रान्ताश्च. २ वशीकरणाय मन्त्रितौ. ३ स्तनाभ्यां उन्नता त्रपया नता अध्वचतुष्टये लक्ष्या त्रिके मध्यदेशे दुःखेन लक्ष्या इति विचित्रः सरसः क्रमः. ४ स्वीकरणार्थज्ञानात्. ५ सत्यैकार्थज्ञानात्. ६ तद्विलासनिरीक्षणार्थमिति भावः. ७ तेन कामे कीशत्वं रूपितं ज्ञेयम्.

वहति न जलं चैतद्वीर्यं तयोश्च्यवते रता-
विदमपि न वानस्पत्यं संततिव्रजसंभवः ॥ ८३ ॥

झङ्कारैर्मक्षिकाणां बधिरितगगनैः पूरयन् स्थानगर्भं
सौभिक्ष्यं दैन्यवद्भ्यो भृतनिभृतसुखं सूचयन् मानुषेभ्यः ।
आरामक्ष्मोप्तबीजप्रथमविकसनं भालयन्मालिकेभ्यो
वर्षाकालोऽभ्युपेतः सरणिषु चलतां पान्थयूनां विपन्थी ॥ ८४ ॥

द्विजाधिराजो विजहाति जायां ध्वान्तापरासक्तविहारबुद्धिम् ।
कुलानुकूलव्रततत्परा नराः परानुरक्तां रहयन्ति योषितम् ॥ ८५ ॥

तारा मध्यच्छितायाः स्रज इव मणयः प्रच्यवन्ते समन्ता-
देकीभूयोपरिष्टाच्चितमिव तिमिरं व्योम्नि नैल्यं चकास्ति ।
आशानामन्तरालं मुकुरतलमिव स्वच्छभावं च धत्ते
कश्चिन्माणिक्यवारां प्रवह इव ततिं याति सान्द्रः प्रकाशः ८६

उद्योगिभ्यः प्रबोधं कृतविविधविधिं कारयन्निर्विलम्बं
पान्थेभ्यो गोपुरेष्वप्रतिहतगमनं बोधयन् राजधान्याः ।
सौभाग्यं भूमिभर्तुः सकलविषयगं सूचयन्नागरेभ्यः
प्रातस्त्यस्तोपघोषः प्रचुरचिररयः सर्वतः श्रूयतेऽयम् ॥ ८७ ॥

यस्मिन् कर्मणि जीवनिर्गमभयं कार्यं न केनाऽपि तत्
तस्मात्कुक्कुट किं वृथैव तनुषे प्राभातिकं पैशुनम् ।
साशङ्कं दयितोपगूहनसुखं स्तोकं भजन्त्यः स्त्रियो
यन्नैवं विविधप्रकारकृतिभिस्त्वां घातयिष्यन्त्यमूः ॥ ८८ ॥

दूरे गच्छति सत्वरं कथमपि प्रोद्दामभीत्याकुला
हृत्वा तारकमौक्तिकानि सहसा रात्रीत्यसौ चौरिका ।
सर्वे संप्रति मानवा इति चिरं कोलाहलोन्निद्रिता
ज्ञाप्यन्ते किमु कुक्कुटैः पथि पथि प्रत्येकगेहं मिथः ॥ ८९ ॥

---

१ वनस्पतीनां वृक्षाणां समूहो वानस्पत्यम्. २ अङ्कुरीभवनम्. ३ प्रतिकूलः. ४ मध्ये ुटितायाः. ५ सूर्योदयसंध्यारूपः. ६ स्वत एव तासां राज्यपायज्ञानं तस्मात्.

याः पूर्वं कठिनस्वभावनियमप्रारब्धमानाकुलाः
कान्तैश्चाथ बलात्कृतेरनुमतिं नीत्वोपगूढाश्चिरम् ।
पश्चाद्धन्त शनैः शनैः स्वविरहं तैर्लम्भिताः सांप्रतं
तत्[1]कण्ठाहृतपाणिसंभ्रममतेर्मुह्यन्त्यमूस्ताः स्त्रियः ॥ ९० ॥

श्रुतियुगलमकस्माच्छ्रोतुमीषत्प्रवृत्तं
सकलमपि च दृष्टी वीक्षितुं वस्तुजाते ।
अथ च विविधगन्धो नासया घ्रातुमीषे[2]
निखिलकरणमित्थं सावधानं बभूव[3] ॥ ९१ ॥

विलसति सकलाशाहासपिण्डेऽर्कबिम्बे
त्यजति निबिडनिद्रां जीवलोके विशोके ।
रमयति खगवर्गं गन्धवाहप्रवाहे
सपदि दिवसलक्ष्मीः सर्वतः प्रादुरासीत् ॥ ९२ ॥

[4]उद्याने नवमुग्धमालिकशिशुः प्रोत्फुल्लपुष्पव्रजा-
नालोक्य क्षणदावसानपवनस्पर्शेन संबोधितः ।
आश्चर्यं स्खलिताः कथं नु निखिला एता दिवस्तारका
एतां भ्रान्तिमसौ जहाति सहसा संघ्राय तत्सौरभम् ॥ ९३ ॥

[5]मन्दं मन्दं दिशि सुरपतेरेष कस्य प्रकाशः
प्राप्तो भूयान्नयनसरणिं चञ्चति व्याप्य विश्वम् ।
आ विज्ञातं कथमपि मया सांप्रतं पूर्वशैल-
प्रौढाटव्यां तिमिरयवसं दाहमेतीति बुद्ध्या ॥ ९४ ॥

प्रत्यासन्ने भगवति रवौ स्वागतं पुष्कराणि
प्रष्टुं स्नेहादिव किमधुना वक्त्रमुद्घाटयन्ति ।
सद्यः प्राप्ते विधिबलवशात्प्रोषितेऽपि स्वबन्धौ
मित्रे[6] वाऽपि प्रणयविवृतं कैर्मुखं न क्रियेत ॥ ९४ ॥

---

१ तेषां स्वकण्ठेषु आहृताः सञ्जिता ये पाणयस्तेषां संभ्रममतिरिदानीमपि जाने तत्तादवस्थ्यमेवेति तस्याः. २ इषेः कर्मणि लिट्. ३ प्रभातो जात इति भावः. ४ रात्रौ ताराः प्रातः पुष्पाणि इति स्थिते इदम्. ५ प्रातर्वर्णनम्. ६ सूर्योऽपि मित्रपदवाच्यः.

पूर्वं मूर्तितमात्रमेव[1] भवनं नेक्ष्यं यथाप्यन्तिके

सौधेनैव[2] विलेपनेन तदनु प्रद्योतितं सर्वतः ।

किञ्चित्प्रत्यवभासमानमुषसि प्राज्ञन्दमन्दं पुनः

पद्माक्षे[3]ऽभ्युदिते तथेदमखिलं स्पष्टं जगज्जायते ॥ ९६ ॥

नाथे नूतनसंगमार्थमुदिते रागेण गाढादरं

प्रत्युन्नीय चुचुम्बिषत्यपि मुखं प्राज्ञन्दमन्दं करात् ।

दूरे तिष्ठति मुग्धिकेव सहसाऽविस्पष्टरूपा यन्ती[4]

सैषा पश्य पलायते[5]ऽतितरला छाया पुरस्तान्नृणाम् ॥ ९७ ॥

जालीरन्ध्रपथोदितार्ककिरणान् कान्ते मुहुः पश्यति

प्रासादस्य रताधिकोदयसुखातृप्ता प्रगल्भाङ्गना ।

वातोड्डायितविस्फुरज्जवनिकाव्यक्तं किमु प्रेक्ष्यते

मुक्ताविद्रुममालिकावलयितं स्तौतीति चित्रं मुधा ॥ ९८ ॥

छायावक्रदसीम्नि मीनकमठास्तिष्ठन्ति सर्वे मिथो

गावः स्वप्रतिबिम्बितक्षितितले स्थातुं वहन्ति स्पृहाम् ।

सांनिध्येऽपि च पाकसुन्दरफलं मुञ्चन्ति नीडोद्भवा

घ्रात्वा पुष्पसुगन्धमप्यलिगणा गन्तुं न वाञ्छन्त्यहो ॥९९॥

गायन्नव्यवधूप्रमत्तरसिको भ्राम्यच्चमूमण्डलो

हस्त्यश्वोष्ट्रगतागतो नियमितागच्छत्प्रवृत्तिक्रमः ।

तोपध्वाननिबोधितक्षितिपतिप्रत्यागतिप्रस्थिति-

र्नानाधाकथितश्रुतोक्तिनिचयः कोप्येष मेलोत्सवः ॥ १०० ॥

वर्णाकाराचरणकरणैः काकसंघप्रविष्टो

यद्यप्यास्ते परभृतशिशुर्जातमेतावता किम् ।

---

१ निर्मितमात्रम्. २ सुधा कळी इ. प्र. गृहलेपः. ३ सूर्ये. ४ गच्छन्ती. ५ स्वभावोक्तावुत्प्रेक्षासौ ।

यस्मिन् काले श्रुतिसुखकरं पञ्चमस्यानुकूलं
क्वाणं कूजिष्यति स सहसा भावि किञ्चित्तदानीम् ॥ १०१ ॥
आहन्ति निभृतनिभृतं द्रुतमपसरति त्रसन्गूढम् ।
अयि मोषकोऽस्ति किमयं नहि नहि सखि मूषकः कोऽपि १०२
नाना प्रसादनानि क्रियमाणानि प्रियेण बालायाः ।
तत्सरसताकृते खलु भासन्ते दोहदानीव ॥ १०३ ॥

इति श्रीकविमल्लभट्टहरिवल्लभकृतिषु शृङ्गारलहर्यः ।

---

१ भेदज्ञानम्. २ छेकापह्नुतिनिदर्शनमिदम्.

श्रीकविमल्लभट्टहरिवल्लभवर्णिता

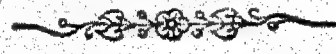
दशकुमारदशा ।

अथ

श्रीकविमल्लभट्टहरिवल्लभवर्णिता

दशकुमारदशा ।

श्रीहरिर्विजयतेतमाम् ।

स्तोत्रैरिन्द्रं स्वमन्योर्गिरिवरधरणे कारयन्तं तितिक्षां
देवेश प्रत्युतेदं प्रचुरमुपकृतं कोपकर्त्रा त्वयाऽद्य ।
यत्तैस्तैर्याः प्रकारैरपि न हि मिलिता हन्त गोपाङ्गनास्ता-
स्तिष्ठन्त्यभ्यर्णमेता इति समुपहसन्रक्षतु श्रीपतिर्वः ॥ १ ॥
विश्राणयन्तु प्रचुरां श्रियं वः श्रीभर्तुरङ्घ्र्योर्नखकान्तयस्ताः ।
या नूनमङ्गुष्ठपुनःप्रनिर्यत्त्रिस्रोतसो विभ्रममावहन्ति ॥ २ ॥
[1]अनूद्यते मल्लकवीश्वरेण विप्रेण पूर्वं हरिवल्लभेन ।
कुमारकाणां चरितं दशानां कौतूहलादेव निबध्य पद्यैः ॥ ३ ॥
पुरी पुरीणां निकषः परासां रत्नाकरश्रीस्ततपण्यरत्नैः ।
अस्ति स्म काचिन्मगधाख्यदेशवतंसिता पुष्पपुरीति नाम्ना ॥ ४ ॥
तत्राश्वमातङ्गझषाकुलस्य भटावलीचञ्चलदीर्घवीचेः ।
यद्बाहुदण्डौ सकलारिलोकपाथोनिधेर्मन्दरितौ प्रमाथे ॥ ५ ॥
शक्राटवीसंनटदप्सरोभिर्जेगीयमानैर्निजसद्यशोभिः ।
विशोभितः कुन्दसुधांशुकाशकर्पूरनीहारपयःसखैर्यः ॥ ६ ॥
प्रदीयमानाध्वरदक्षिणौघसंत्रातविद्यावदनेकविप्रः ।
अर्कप्रतापो नृपतिः समस्तभूभोगभाग्योऽजनि राजहंसः ॥ ७ ॥
कन्दर्पसौन्दर्यविमर्दिकान्तेस्तस्य प्रिया सा वसुमत्यभिख्या ।
लीलावतीशेखरदिव्यरत्नं राज्ञी मनीषैकनिधी रराज ॥ ८ ॥

१ अर्थांशेन.

तस्याः कबर्येव मिलिन्दमाला प्रेयान् सुधांशुर्वदनं जिताब्जम्।
जयध्वजः सन्निझषोऽक्षियुग्मं श्वासः सुयोधो मलयानिलश्च ॥ ९ ॥
अध्वन्यहृद्भेदनमण्डलाग्रः[1] स विद्रुमश्चाप्यधरोष्ठबिम्बः।
लावण्यपूर्णो विलसत्स्वरूपो जयिष्णुशङ्खो मृदुला शिरोधिः॥ १० ॥
कोकाकृती पूर्णघटावुरोजौ बाहू समज्ये च बिसव्रतत्यौ।
क्रीडावतंसाम्बुजकुड्मलोऽथ नाभिः सनाभिर्द्युनदीभ्रमस्य ॥ ११ ॥
जैत्रः शताङ्गो जघनं घनं च रम्भे जयस्तम्भसमे तथोरू।
पदद्वयं छत्रसहस्त्रपत्रं शेषाङ्गकाण्यञ्चितपुष्पकाणि ॥ १२ ॥
यदा स्मरोऽदाहि महेश्वरेण संरभ्य लालाटदृशोऽनलेन।
समस्तवस्तूनि तदाऽस्य नूनमाश्रित्य यां पर्यणमन्भियेति ॥ १३ ॥
यथानुकूलं किल पुष्पपुर्याः पुष्पेषुणा श्रीमगधेश्वरेण।
अनन्तभोगैः परिलालिता या समन्वभावीव मही प्रकामम् ॥ १४ ॥
पत्युर्विशांतस्य च धर्मपालः पद्मोद्भवोऽन्यः सितवर्मकश्च।
इत्यभ्यवर्तन्त बुधा अमात्या मौलास्त्रयः शासनसंविधेयाः ॥ १५ ॥
अन्त्यस्य तेषां सुमतिश्च सत्यवर्मेति पुत्रौ सचिवस्य जातौ।
त्रयः सुमन्त्रश्च सुमित्रकामपालौ तु पूर्वस्य सुता बभूवुः ॥ १६ ॥
मध्यस्य पुत्रावपि सुश्रुतश्च रत्नोद्भवश्चेति बभूवतुर्द्वौ।
सर्वे त एते वयसः क्रमेण बभूवुरात्मज्ञवराः कुमाराः ॥ १७ ॥
एतेषु धर्मी बहु सत्यवर्मा बुद्ध्वा वृथात्वं जगतोऽखिलस्य।
देशान्तरं तत्तदशेषतीर्थयात्राभिलाषाकुलितो जगाम ॥ १८ ॥
सुदुर्विनीतोपि स कामपाल उल्लङ्घ्य पित्रग्रजशासनानि।
स्वैरं विबभ्राम भुवं समग्रां वाराङ्गनाषिङ्ग[2]नटादिमित्रैः ॥ १९ ॥
वाणिज्यलाभज्ञतया व्यधासीद्रत्नोद्भवः संतरणं पयोधेः।
शिष्टाः परे मन्त्रिसुता अतिष्ठँस्तातेषु यातेषु दिवं यथादि ॥ २० ॥
ततः कदाचिन्नृपराजहंसो दृप्तं रिपुं मालवदेशनाथम्।
तं मानसारं बलभारनम्रीकृताहिराजोऽभिजगाम योद्धुम् ॥ २१ ॥

---

१ मण्डलाग्रः खड्गः. २ षिङ्गा धूर्तविशेषाः.

नासीरगम्भीरनदन्मृदङ्गझाङ्कारघोषान्हठभिन्नकर्णान् ।
मुहुर्मुहुर्धूतकरं निशम्य दिशां करीन्द्रा बलवद्व्यघूर्णन् ॥ २२ ॥
स मालवेशोपि शरीरयुक्त इवाहवः संमुखतामवाप्य ।
इतो द्रुतं सज्जितसर्वसैन्यः प्रतिप्रहर्तुं तरसा ससार ॥ २३ ॥
तयोर्द्वयोः पाणिभिरायुधैश्च मिथःसमुन्माथितयोधयूथम् ।
क्ष्वेडारवाध्मातदिगन्तरालं भयंकरं भूर्यजनिष्ट जन्यम् ॥ २४ ॥
नव्यप्रियाणां वरणोपयातदिव्याङ्गनान्तर्धिपटायितानि ।
रजांसि रेजुर्गगने शताङ्गतुरङ्गसंक्षुण्णधरोद्भवानि ॥ २५ ॥
आस्कन्दने मालवभूमिपालं कृत्वा वशे स्वस्य पुनः कृपालुः ।
स राजहंसो विततार तस्मै विनिर्जितं तस्य समस्तराज्यम् ॥ २६ ॥
नित्यं महेशार्चनसक्तबुद्धेरपुत्रिणो जात्वथ तस्य कान्ता ।
लभस्व कल्पद्रुफलं नृपेण प्रातः शुभं स्वप्नमिमं लुलोके ॥ २७ ॥
तदादि तां वीक्ष्य गृहीतगर्भा राजाप्युपाहूतसुहृत्क्षितीशः ।
आत्मीयसंपत्तिमनोरथार्हं चकार सीमन्तमहं महिष्याः ॥ २८ ॥
अथैकदा पीठगतं सभायां दौवारिकस्तं निविवेद नत्वा ।
देव त्वदीयेक्षणजातकामो द्वारे यतिः कश्चन तिष्ठतीति ॥ २९ ॥
निजाज्ञया तेन सनीडनीतं संप्रत्यभिज्ञातनिगूढदौत्यम् ।
विसृज्य सर्वान्सचिवान्वितस्तं निगद्यतामित्यगदन्नरेन्द्रः ॥ ३० ॥
सोऽब्रूत लब्ध्वैकवधां महार्चातुष्टान्मृडान्मालवराङ्गदां सः ।
उत्साहशाली सपदि प्रहर्तुं जितो भवन्तं पुनरभ्युपैति ॥ ३१ ॥
श्रुत्वेत्यमात्या द्रुतमेव भूपं योद्धुं रिपुर्दैवसहाय एति ।
श्रेयान् रणस्तेन समं न तस्माद्दुर्गाश्रयः कार्य इति न्यशासुः ॥ ३२ ॥
तथापि दुर्दर्शतरोत्यमर्षावेशोत्तरङ्गायितसर्वगात्रः ।
आसीद्द्रुतं वीर्यविशेषशोभी प्रहर्तुकामो मगधाधिनाथः ॥ ३३ ॥
पुरुप्रदृप्यत्पृतनाभिपृक्तः शिवप्रदत्तोत्तमशक्तिसारः ।
स मालवेशो बत मागधीयमक्लेशमेव प्रविवेश देशम् ॥ ३४ ॥

प्रहित्य विन्ध्याद्रिवनेषु मन्त्रिसान्त्वैर्विरोधान्विरलप्रगुप्तान् ।
अरुद्ध निर्गत्य सुतीव्रगत्या प्रत्यर्थिनं द्राङ्नृपराजहंसः ॥ ३५ ॥
कुतूहलोपागतखेचराणामाश्चर्यकारिण्यथ जायमाने ।
तां मानसारः समरे स्वशक्तिं पुरः समुद्दिश्य रिपुं समास्थत् ॥३६॥
वरानुभावात्परमेश्वरीयादमूमुहत्सूदितसूतमात्रा ।
तीक्ष्णैः कलम्बैः शकलीकृतापि धराधिपं स्यन्दनयोधिनं सा ॥ ३७ ॥
शीघ्रं समादाय ततः शताङ्गं यदृच्छयानाहतसर्वगात्राः ।
निष्प्रग्रहास्तन्महिषीशरण्यमरण्यमेवाविविशुस्तुरङ्गाः ॥ ३८ ॥
बली समस्तं मगधेश्वरस्य जयान्वितो मालवलोकपालः ।
देशं समाक्रम्य चिरस्य शस्यपराक्रमः पुष्पपुरीं शशास ॥ ३९ ॥
भर्तुर्विचित्तस्य गदाभिघाताददर्शनं सर्वबलक्षयं च ।
वनं द्विषा युद्धजिताः पलाय्य प्राप्ता जजल्पुर्महिषीममात्याः ॥४०॥
उपागता मोहदशां नितान्तं कथंचन प्राप्य बत प्रबोधम् ।
चितानलान्तः स्वकलेवरस्य सद्यः प्रपातं समियेष राज्ञी ॥ ४१ ॥
दैवज्ञदृष्टस्य धरैकभर्तुर्हताखिलारेरुदरस्थितस्य ।
उक्त्या सुतस्यापदनिश्चयाच्च नरेशितुस्तां सचिवा न्यषैत्सुः ॥ ४२ ॥
अथैकदा सा विजने निशीथे शोकाकुला क्वापि गलं कुचन्ती ।
संबोध्य भूपं दयितो भवान्मे जन्मान्तरेऽप्यस्त्विवति पर्यदीव्यत् ॥ ४३
तत्रैव दूरात्किल नातिदूरे प्रोत्तीर्णमूर्च्छो मगधेश्वरः सः ।
आकर्ण्य राज्ञ्याः करुणान्विलापान्क्षरच्छिरोऽस्रः समजूहवत्ताम् ॥४४॥
ससंभ्रमं शब्ददिशाऽभिगम्य राज्ञी चिरात्स्वामिनमीक्षमाणा ।
धरण्यधीशं सचिवान्समस्तानाकार्य संदर्शयति स्म हर्षात् ॥ ४५ ॥
प्रशंसितादृष्टविचित्रचेष्टो व्यचष्ट तान्क्षोणिपतिः क्रमेण ।
साष्टाङ्गपातं विहितप्रणामान्दुरन्तमात्मीयमुदन्तजातम् ॥ ४६ ॥
निवेशनीतस्य भृतव्रणस्य पत्युर्नृणां संपदनित्यतोक्त्या ।
आश्वासनं चक्रुरमात्यलोका रामादिवृत्तानि निदर्शयन्तः ॥ ४७ ॥

१ मूर्च्छितस्य.

राजा तपःसिद्धसमस्तकामं मुनिं ततः कञ्चन वामदेवम् ।
प्राप्तातिथेयः समुपेत्य जातु राज्याभिलाषी प्रणमन्बभाषे ॥ ४८ ॥
मां मालवो दैवबलेन जित्वा निषेवते हन्त मदीयराज्यम् ।
कृत्वा तपो दुस्तपमप्यहं तद्भवत्कृपातो तमरिं क्षणिष्ये ॥ ४९ ॥
इयता शरीरं तपसा कृतं ते राज्ञी प्रसोता तनयं रिपुघ्नम् ।
कालं प्रतीक्षस्व च माकुलोभूर्मुनिः क्षितीशं निरदिक्षदित्थम् ॥ ५० ॥
एतन्न मिथ्येति तदैव वाण्या व्याहार्यनीचैर्गगनं चरन्त्या ।
प्रसन्नचेता अपि भूविनेता मुनेरतिष्ठद्वचनं वलम्ब्य ॥ ५१ ॥
अथ स्फुरन्मेदुरितोदराग्रा सुखोपयाते प्रसवार्हकाले ।
समुल्लसन्तं शुभलक्षणौघैः राज्ञी सुतं सा वसुमत्यसूत ॥ ५२ ॥
तं ब्रह्मतेजःपरिभूतवेधसा पुरोधसा कारितजन्मसंस्क्रियम् ।
बाल्योचितैराभरणैर्विराजितं नाम्ना नृपो व्याहृत राजवाहनम् ॥ ५३ ॥
अभूत्तदैव प्रमतिश्च सौमतः सौमन्त्रिरासीदथ मित्रगुप्तकः ।
जनिं तथा सौश्रुतिराप विश्रुतः पुत्रान्विता इत्यपि मन्त्रिणोऽभवन् ॥ ५४॥
अथो कदाचित्स्फुटराजचिह्नमेकेन सर्वाक्षिकृतप्रसादम् ।
कञ्चित्कुमारं सुमसौकुमारं तपस्विनाख्यायि समर्प्य राज्ञे ॥ ५५ ॥
समित्कृतेऽरण्यगतेन राजन्काप्यैक्षि दीना रुदती मया स्त्री ।
किं कारणं रोदिषि निर्जनेऽत्र पृष्टेति मृष्ट्वा नयनाम्बु साऽख्यत् ॥ ५६॥
तनूजदारैः सह पुष्पपुर्यां प्रहारवर्मा मिथिलानरेन्द्रः ।
मित्रस्य राज्ञो मगधेश्वरस्य कलत्रसीमन्तदिदृक्षयाऽगात् ॥ ५७ ॥
आराधनप्रीणितकालकण्ठं परापतन्तं सहसैव योद्धुम् ।
प्रत्यग्रहीन्मालवमेदिनीशं प्राग्विद्विषं स्वं मगधाधिनाथः ॥ ५८ ॥
साहाय्यकं संविदधत्समीके सख्युर्हतप्रायसमग्रसैन्यः ।
प्रहारवर्मा जयिनाऽहितेन कृपाविसृष्टः स्वपुरं जगाम ॥ ५९ ॥
नृपस्ततोऽरण्यपथेन गच्छन्पुलिन्दसेनाभिमुखो जनित्वा ।
कृच्छ्रादमात्यैः परिरक्षितान्तःपुरः प्रवेगेन पलायितोऽभूत् ॥ ६० ॥

१ चक्षेरादेशरूपम्.

धात्रीत्वतो राजतनूजयुग्ममहं मदीया च सुता दधत्यौ ।
प्रधावमानं तमनुप्रयातुं नोच्छूनपादौ भवतः स्म शक्ते ॥ ६१ ॥
ग्रावावटे व्याघ्रभयात्पतन्त्याः करान्ममैकः स्खलितः कुमारः ।
कस्यापि दैवात्सविधस्थितस्य क्रोडे निलिल्ये कपिलाशवस्य ॥ ६२ ॥
प्रक्ष्वेडनैस्तं कुणपं कृषन्तं शार्दूलमालभ्य शिताग्रफालैः ।
हा हन्त कण्ठान्तरलम्बिचापा उपानयन्कापि शिशुं किराताः ॥६३॥
अप्राप्तपुत्रीं दृषदाहताङ्गीमावेश्य मां वेश्मनि मेषपालः ।
वन्योपचारैरखिलप्ररूढव्रणां कृपाक्रान्तमना अकार्षीत् ॥ ६४ ॥
तस्यैव भूयोप्यथ भूमिभर्तुः स्वस्था समीपे व्रजितुं लषामि ।
प्रवञ्चिता किं च सहायतोऽहं तथापि यास्यामि यथातथैव ॥ ६५
अहं यतीं तामवलोक्य राजँस्त्वन्मित्रपुत्रस्य गवेषणाय ।
विपन्निमित्तं कलयन्विषादं मेनात्मजामन्दिरमेकमापम् ॥ ६६ ॥
खड्गेन भूरुद्धपदं शरैर्वा द्रुलम्बितं कुक्कुरबालदष्टम् ।
एनं हतं धुर्युपहार्य देव्या लप्स्यामहे सर्वजयस्य सिद्धिम् ॥ ६७ ॥
मिथो ब्रुवाणानिति तत्र भिल्लान्समभ्युपेत्याहमुवाच वाचम् ।
वृद्धस्य मे विस्मृतमार्ग एकः शिशुर्वनेऽस्मिन् किमदर्शि भद्रैः ॥६८
ते दारकं दर्शितदीर्घदैन्यं दृढप्रमाणा द्रुतमेव मेऽदुः ।
स्वीकृत्य तं प्राप्तहिमोपचारमानीतवानस्मि भवत्समीपे ॥ ६९ ॥
राजाऽपि मित्रव्यसनैकहेतुं शोकं जहत्तत्सुतलोकनेन ।
आहूय हर्षादुपहारवर्मनाम्ना तमात्मौरसवत्पुपोष ॥ ७० ॥
स्नानाय तीर्थं सुकृतैककाले गच्छन्नृपः पक्कणमार्गपार्श्वात् ।
संबिभ्रतीं कंचन डिम्भमङ्के वीक्ष्य स्त्रियं कौतुकतोऽन्वयुङ्क्त ॥ ७१
न संभवत्यर्भक एष वो[1]सु त्वद्वंशजः क्ष्मापसदृक्षलक्ष्मा ।
कस्येक्षणानन्दकरः प्रचक्ष्व निघ्नोऽभवत्केन च हेतुना ते ॥ ७२ ॥
निषादचम्वापहृतस्य पूर्वं पथाऽमुनैव व्रजतः स्वराष्ट्रम् ।
प्रोचे स्वभर्त्रा भरणाय दत्तं तं बालकं सा मिथिलेश्वरस्य ॥ ७३ ॥

---

१ उपमातृभावेन. २ बाले.

सान्त्वेन दानेन च तोषिताया आदाय तस्याः सुहृदोन्यपुत्रम् ।
नृपोऽभिधानादपहारवर्मेत्याभाषमाणो ददिवान्महिष्यै ॥ ७४ ॥
द्विजातिरेको मुनिवामदेवशिष्याग्रणीर्जात्वपि सोमदेवः ।
शिशुं पुरस्तात्पृथिवीधवस्य निधाय कंचित्कथयाम्बभूव ॥ ७५ ॥
कृत्वाप्लवं लङ्घितरामतीर्थैः प्रयानहं काननवीथिमध्ये ।
संप्राप्तनेत्राग्रसृतिं सबालां व्याजह्रिवान्कांचिदहं महेलाम् ॥ ७६ ॥
एकाकिनी माणवकं बतामुं समुद्वहन्ती स्थविरे विभीस्त्वम् ।
कस्मात्प्रयासेन विभीषणायामस्यामटव्यां परिबम्भ्रमीषि ॥ ७७ ॥
साऽख्यन्मुने कश्चिदिहास्ति कालाभिधो महान्दूरतरोन्तरीपः ।
तत्र न्यवात्सीद्बहुवित्त एकः श्रेष्ठो विशां जातिषु कालगुप्तः ॥ ७८ ॥
तन्नन्दिनीं चन्द्रमुखीं सुवृत्तां वाणिज्यहेतोः समभिप्रयातः ।
उपायंत प्रेक्षितसद्गुणश्री रत्नोद्भवो मागधमन्त्रिसूनुः ॥ ७९ ॥
तरुण्यथो तातविशेषमानसमर्चितस्वीयधवा सुवृत्ता ।
कालक्रमात्संविहितप्रपीनवक्षोजनीलाग्रमलब्ध गर्भम् ॥ ८० ॥
रत्नोद्भवः सोदरसंदिदृक्षावशात्कथंचिच्छ्वशुरं प्रसान्त्व्य ।
आरूढनौकः सह चञ्चलाक्ष्या तामञ्जसा पुष्पपुरीं प्रतस्थे ॥ ८१ ॥
नावि ब्रुडन्त्यां पयसां निधौ तां धात्री कराभ्यां दधती सगर्भाम् ।
समभ्यगां तीरभुवं प्रलम्बं यदृच्छयैकं फलकं वलम्ब्य ॥ ८२ ॥
मध्येसमुद्रं समभून्निमग्नः कुतोप्युपायादथवाप तीरम् ।
रत्नोद्भवो मित्रवृतस्तदानीं चेतामि वै किंचन नाहमेतत् ॥ ८३ ॥
क्लेशस्य काष्ठां परमां गतास्मिन्वने सुवृत्ताऽद्य सुतं प्रसूय ।
एकान्तभीता पुरगामिमार्गमन्वेषितुं मां द्रुतमादिदेश ॥ ८४ ॥
तस्याः समीपे प्रसवाकुलाङ्ग्याः शिशुं विहायानुचितं प्रयाणम् ।
इतीव तं संकसुका दधाना स्तनंधयं विष्वगिह भ्रमामि ॥ ८५ ॥

---

१ परिणीतवान्. २ चलप्रकृतिः.

अत्रान्तरे दृष्टवनद्विपा सा शीघ्रं प्रदुद्राव निपात्य बालम् ।
वल्ल्या उपस्तम्बमहं प्रविश्य परीक्षमाणश्चिरमध्यतिष्ठम् ॥ ८६ ॥
क्षीबः करीन्द्रः पतितं पृथिव्यां शिशुं छदग्रासमिवोपगृह्य ।
अभिव्रजत्केसरिवीक्षणेन भीतो निचिक्षेप दिवोन्तराले ॥ ८७ ॥
बलीमुखः प्रांशुमहीरुहस्थः फलस्य बुद्ध्या चिरजीवितं तम् ।
आदाय दोर्भ्यां च्यवमानमभ्राद्व्यमुञ्चत स्वान्तिककाण्डमूले ॥ ८८ ॥
कीशः क्षणात्क्वापि ततश्चुकूर्दे सेहे विषादं निखिलं कुमारः ।
निहत्य नागं प्रययौ मृगेन्द्रः स्फुटोऽभवं गुल्मतलादहं च ॥ ८९ ॥
अपश्यतान्विष्य चिरेण धात्रीं मयोपनीतं द्रुमतोऽवतार्य ।
गृहाण राजँस्त्वमिमं शिशुं तं शिष्टिर्वरीवर्ति गुरोरपीयम् ॥ ९० ॥
कथं स रत्नोद्भव आप जन्म ध्यायन्निति क्ष्मापतिरद्भुतात्मा ।
विषादसंतोषकरं तमुक्त्वा पुष्पोद्भवं प्रादित सुश्रुताय ॥ ९१ ॥
अन्येद्युरेकं पृथुकं गृहीत्वा राज्ञीं प्रपन्नां निजसंनिधानम् ।
संपृष्टवान् प्रेमपरिप्लुताक्ष एषोस्ति कुत्रत्य इति क्षितीशः ॥ ९२ ॥
जगाद सा भूमिप कापि दिव्या निशीथमध्ये पृथुलेक्षणैका ।
सुनिर्भरं सद्मनि निद्रिताया ममाविरासीत्सहसा पुरस्तात् ॥ ९३ ॥
संगृह्णती बालकमंसदेशे प्रबोध्य संबोधकनिस्वनैः सा ।
ललाटसंलग्नकराञ्जलीकं कृतप्रणामेति समब्रवीन्माम् ॥ ९४ ॥
यक्षीं तवामात्यसुतस्य कामपालस्य कान्तां मणिभद्रपुत्रीम् ।
तारावलीं नाम पदोपचर्याविधायिनीं देवि मनुष्व मां त्वम् ॥ ९५ ॥
त्वदीयसूनोरिह भाविसर्ववसुन्धराधर्तुरनल्पकीर्तेः ।
सेवाकृते यक्षपतेर्नियोगादानीतवत्यस्मि शिशुं स्वमेनम् ॥ ९६ ॥
ततो मया विस्मितया नितान्तमादाय मुग्धेन्दुमुखं किशोरम् ।
विसर्जिता सत्कृतिहृष्टचित्ता साऽलक्ष्यतां तत्क्षणमेव लेभे ॥ ९७ ॥
शोचन्निजामात्यसुतस्य यक्षपुत्र्या समं संगमनं क्षितीशः ।
नाम्नार्थपालं पृथुकं तमुक्त्वा ददे सुमित्राय पुरःस्थिताय ॥ ९८ ॥

जात्वेकदा कश्चन वामदेवशिष्यो द्वितीयस्तपसाऽद्वितीयः ।
एकं कुमारं परिभूतमारं कुतोप्युपानीय नृपं न्यगादीत् ॥ ९९ ॥
तीर्थप्रसङ्गेन पुरा विभोऽहं कावेर्युपान्तेष्ववतिष्ठमानः ।
आरोप्य पोतं रुदतीं निजाङ्के विलोक्य काञ्चिज्जरतीमवोचम् ॥१००॥
पाकोऽस्ति कस्यायमभीष्टपाकस्त्वं नाम कार्पण्यविडम्बिता का ।
किमर्थमायातवती वनेऽस्मिन्किञ्चानुतापस्य किमस्ति बीजम् ॥ १०१ ॥
स्वशोकशङ्कूद्धरणक्षमं व परिप्लुवाक्षी समवेक्ष्य सा माम् ।
नेत्रोदकं संजहती कराभ्यां समभ्यधाद्विप्रतिसारहेतुम् ॥ १०२ ॥
एकः कनीयान्नृपराजहंसामात्यस्य सूनुः सितवर्मनाम्नः ।
तीर्थानि पश्यन्नखिलानि सत्यवर्मा द्विजो नीवृतमेनमायात् ॥ १०३ ॥
काल्याह्वयायां स निजाङ्गनायामनाप्तपुत्रो भगिनीं तदीयाम् ।
गौरीं सुगौरीं ललनामुदुह्य तस्यामपत्यं समपद्यतैकम् ॥ १०४ ॥
असूयया सा भृशमेककाले मयोपमात्रा सहितं शिशुं तम् ।
काली समानीय कुतोऽपि दम्भादस्यां तटिन्यां न्यमिनोज्जवेन॥१०५॥
तत्रान्तिके संवहतो द्रुमस्य कस्यापि शाखासु निवेश्य बालम् ।
नितान्तकष्टेन ममातरन्त्याः पदं ददंशाऽसितदंदशूकः ॥ १०६ ॥
यदृच्छया हन्त ममाश्रयोऽयं वृक्षः सदेशेऽत्र तटं समभ्यैत् ।
गरान्मृतायां मयि चेह कोऽमुं शिशुं प्रपातेति विचिन्तयामि ॥१०७॥
उक्त्वेति तस्या लघु मूर्छिताया हर्तुं विषं मन्त्रवशादनीशः ।
नयन्निकुञ्जादहमौषधीं स्वाग्व्यलोकयं तां परिमुक्तजीवाम् ॥ १०८ ॥
तत्रैव दग्ध्वाऽनलतस्ततस्तां शोकप्रवेगाधिकदूनचित्तः ।
भूमौ लुठन्तं मृदुहारिगात्रं कारुण्यपात्रं दधिवांश्च डिम्भम् ॥ १०९ ॥
भवान्हि पाता निजमन्त्रिनप्तुर्मयेति निर्धार्य धराधिनाथ ।
अजानतैतज्जनकाग्रहारं तवोपकण्ठे समनायि सोऽयम् ॥ ११० ॥

१ विप्रतिसारश्चिन्ता.

अथ

श्रीकविमल्लभट्टहरिवल्लभरचितानि

मुक्तकसूक्तानि

॥ श्रीहरिर्जयतितराम् ॥

प्राप्ता सुन्दरि साम वेद तनुताचेतोहरे सर्वथा
लोके केशव सामवेदतनुतां बिभ्रत्त्वमेव श्रुतः ।
सामानीत्ययि कथ्यतेऽद्य कमले नो वेद्मि धूर्त त्वया
काऽमानीति रमानिरुद्धवचनः सिद्धिं क्रियान्मध्वरिः ॥ १ ॥
त्वां लब्ध्वा किल किंचितं शठ मया नानाङ्गनालम्पटं
मां लब्ध्वा किल[1]किञ्चितं हि चतुरे बाढं त्वया संचितम् ।
केलिं त्वं तु करोषि हन्त विदधे नो षट्पदं मूर्ध्न्यहं
कुर्वन् सिन्धुसुतां प्रहृष्टवदनामेवं हरिः पातु वः ॥ २ ॥
संजातोऽस्यधुना तु हन्त नितरां त्वं का[2]केली-लालसः
क्रीडायामलसोऽस्मि कस्य नितरां काकस्य वग्धि प्रिये ।
वाचो मे घट[3]नाभिरिष्ट कुरुषे व्यर्थाः कुतस्त्वं सदा
नाभिर्नो घटवन्ममेति विजितश्रीः श्रीपतिः स्ताच्छ्रिये ॥ ३ ॥
देवि त्वं द्वि[4]पदा दधासि न रुचिं युक्ताऽष्टभिः पाणिभिः
शोभे कुंजरदान्यहं न दधती बाह्वष्टकं भोः कथम् ।
कस्माद्धैमवति ब्रवीष्य[5]परथा नन्वस्मि युक्ता रथैः
कुर्यान्मे गिरिशः शमित्यगभुवा वक्रोक्तिविस्मेरितः ॥ ४ ॥

---

१ दशसु भावेष्वेकतमोऽयं स्त्रीणां भावविशेषस्तल्लक्षणादिकं सर्वं नाट्यशास्त्रे प्रतिपादितमतस्तत एवावगन्तव्यम्. २ काकलीति कले सूक्ष्मे तत्र लालसा यस्य. ३ कल्पनाभिः. ४ द्वौ पदौ यस्याः. ५ अन्यथा.

अत्रालोकय चण्डिके हरि[1]रयं मन्दो दरीं सेवते
स्थाणो रावणयोषिदत्र हरिणा जुष्टा क्व संवीक्ष्यते ।
बाढं चापले[2]-तां दधास्ययि धनुर्वल्लीं दधानाऽधुना
दृष्टाऽहं कथमित्युमापरिजितः शर्वोऽनुकूलो[3]ऽस्तु नः ॥ ५ ॥
नित्यं हन्त निषेवसे बहुतरां त्वं मातुलानीं[4] विभो
नो मे कश्चन मातुलोऽस्ति दयिते सेवेय यत्तत्स्त्रियम् ।
आः प्रोक्तो विजयाकृते[5]ऽसि कुमते नो त्वद्वयस्यामपि
ह्रीतां संविदधच्छिवामिति भृशं प्रीतान् भवो वः क्रियात् ॥ ६ ॥
अम्भाः[6]रायत उत्तमाङ्गचिकुरेष्वेषा मम स्वर्णदी
सत्यं शीर्षकचेषु भूरि पयसां भारायते सा तव ।
मैवं गच्छति हारतां पशुपते चक्रत्वमेवैति हा
पार्वत्येति पराकृतः पुररिपुः प्रीतिं परां वः क्रियात् ॥ ७ ॥
हेमाङ्गी कुरु शैलराजतनये सद्यः प्रसादं मयि
प्रोत्तिष्ठाऽपसर त्वयि प्रकुरुते का वा प्रसादं शठे ।
अज्ञानाऽसि विलासिनि त्वमधिकं वाक्ये मया व्याहृते
नास्म्यज्ञेति तु सत्यमेव शिवयेत्युक्तः शिवो नम्यते ॥ ८ ॥
प्राप्ता कातरता त्वया ननु यदा शुम्भाद्बभूवाहवः
काले तत्र मया न काऽपि तरता प्राप्ता ततो माशुचः[7] ।
तथ्यं तर्हि तु साध्वसं गत उमे नाहं तदा साधुभिः
संजातोऽहमसंगतोऽवतु शिवामेवं हसन् वः शिवः ॥ ९ ॥
अद्य त्वं मदनागमेन मुदितः शूलिन् समालक्ष्यसे
नूनं जातुचिदप्यहं न मुदितः कान्ते तवाऽनागमात् ।
प्रद्युम्नात्तु तथाऽसि भोः प्रचुरतो द्युम्नान्न चाऽपि प्रिये
जिह्मोक्त्या[9] परिहासयन्निति शिवां शर्वोऽस्तु हर्षाय[10] वः ॥ १० ॥

---

१ सिंहः. २ चपल एव चापलस्तद्धर्मे. ३ परिजितो ह्यनुकूलः शीघ्रं भवति. ४ भङ्गाम्. ५ तस्या भङ्गाया एव कृते. ६ अपां हार इवाचरति. ७ शुचं मा कुरु. ८ भयम्. ९ वक्रोक्त्या. १० हासको ह्यपेक्षितो हर्षायेत्यानुकूल्यम्.

देवि त्वं सहजेऽपि हा परमदारुण्याऽसि नर्मक्रमे
नो मेऽन्यस्य मदेन काप्यरुणता संजायते जातुचित् ।
विद्वेषं कुरुषेऽयि हन्त विदधे वेषं विदः कस्य वा
पार्वत्येति पदे पदे परिजितः प्लुष्याद्धरः किल्बिषम् ॥ ११ ॥
सर्वेषां द्युषदां गिरीन्द्रतनये त्वं सूपकारिण्यऽसि
द्रष्टाऽहं शठ कुर्वती वद कदा सूपं[1] सुधाधायिनाम् ।
मुग्धे गोपन[2]कारिणीत्यभिहिता नेष्टो गवां मे पनः
पार्वत्येति हृतोत्तरः पशुपतिः श्रेयांसि पुष्णा[3]तु वः ॥ १२ ॥
स्वर्गङ्गां शिरसा श्रयामि सततं संपश्य शैलात्मजे
न स्वर्गं न च गां त्वदीयशिरसि प्रेक्षेऽधुना धूर्जटे ।
न व्याहार[4]महं त्वया कुटिलया कुर्वे नवं भोजनं
सार्धं हन्त मया प्रकुर्विति शिवाप्रोक्तः शिवः पातु नः ॥१३॥
अम्भोजाक्षि निरीक्षसे त्वमधुना हन्ताऽपरागा[5] भृशं
नागश्चैकमपि स्मरामि कतरद्ब्रूषे द्वितीयं पुनः ।
अत्रास्ते गिरि[6] वक्रता तु सुतरां सर्वत्र वक्राह्यगा
इत्थं भूधरनन्दिनीविहसितः शम्भुः शुभायाऽस्तु वः ॥ १४ ॥
बाढं दारक[7]लालसः स्मररिपो त्वं लक्ष्यसे सांप्रतं
नूनं नास्म्यलसः कदाऽपि ललने स्त्रीणां कला[8]सु त्वहम् ।
कर्तुं त्वं कुशलोऽसि भूरि पदविच्छेदं पदव्यारिछदं
कर्तुं नास्मि पटुः शिवां विहसयन्नित्थं हरः पातु वः ॥ १५ ॥
त्वत्कारुण्यकदम्बकाज्जगदिदं जीवत्यशेषं विभो
नाऽरुण्येन जगत्कदाचिदपि मे जीवत् प्रिये कल्प्यते ।
वाक्यं नाथ तवोर्मिमद्बहुविधं पानीयकं वीचिम-
न्नोवाक्यं भवतीत्युमां परिगदंस्त्र्यक्षः समक्षोऽस्तु वः[9] ॥ १६ ।

१ यस्य दाल इति लौकिकं नाम. २ पनः स्तवः. ३ अनुत्तरः सर्वं करोतीति तात्प
र्यम्. ४ वि-आ-उपसृष्टो हरतिर्वचनार्थकः. ५ अपगतो रागः प्रेमा यस्याः. ६ वाचि
७ दारके पुत्रे लालसा यस्य. ८ ग्रन्थविशेषेषु. ९ द्व्यक्षानां त्र्यक्षस्य समक्षता व्यपेक्षितैव

कान्ते मन्थरगामिनी मम पुरो हंसीव संशोभसे
हन्म्यग्रे तव कं न्वहं पशुपते मामेनमालोकय ।
कृत्वा मय्यनुकम्पनं प्रियतमे निर्मुच्यतां मत्सरः
किं मे त्वत्सरसेति पर्वतभुवा प्रोक्तः शिवोऽस्तु श्रिये ॥१७॥

संजाताऽश्रु-तरङ्ग[1]संहतिरवा गङ्गेर्ष्ययाऽस्यद्य किं
नो कश्चित्तव रङ्गसंहतिरवैः शंभो ममार्थैः श्रुतैः ।
न क्रोधः क्रियतां तयैव सुमनोर्नद्या[2] झषोऽधः कृतो
मानिन्येत्युमया कदर्थितवचाः क्षेमार्थमीशोऽस्तु नः ॥ १८ ॥

यः क्लृप्तां हरिवल्लभेन कवनोत्तीर्णेन गौरीशयो-
रेतां भक्तिभृतं पठिष्यति मुहुर्वक्रोक्तिपद्यावलीम् ।
सद्यः स्यात्सुकृती[3] कृती स वचसां चातुर्यधुर्यः परं
सम्यक्प्राप्तसुखाप्तनिश्चलमनोवृत्तिप्रवृत्तिस्तथा ॥ १९ ॥

तं[4] प्रत्येकनितम्बिनि श्रितनिजप्रत्यग्रमायाकृतिं
श्रीकृष्णं नु विलोक्य षोडशसहस्रान्तःपुरस्यान्तरे ।
आत्मीये नवकोटिसंमितवधूवर्गे सदा वर्तते
यः प्रत्येकपुरन्ध्रि भैरवतया रुद्राय तस्मै नमः ॥ २० ॥

तमहं प्रभावमतुलं लोकातीतं नमामि गिरिशस्य ।
येनाऽजीवत्पुनरपि शरीरमप्यन्तरा मदनः ॥ २१ ॥

अलिस्फूर्जत्केशं विविधभृतवेशं व्रजविभुं
स्वगुद्यद्हृद्देशं धृतसुरनिदेशं यदुसुतम् ।
उदन्वत्कन्येशं शयनमतशेषं किमपरै-
र्हृषीकेशं भक्त्या चिदुदयविशेषं भज मुहुः ॥ २२ ॥

---

१ अश्रूणां तरङ्गसंहते रवोस्ति यस्याः. २ सुमनसां देवानां नद्या गङ्गया. ३ पुण्यशाली ४ नवकोट्यस्तु चामुण्डास्तावद्रूपाणि शङ्करः । कृतवाँस्ताश्च भजते पतिरूपेण भैरव इति प्राचीनं तन्त्रपद्यमनुसृत्य भगवतो महेशस्य स्तुतिरूपोयमुत्प्रेक्षालङ्कृतः श्लोकः.

अशेष[1]विधयैकतानुभवकर्तुकामे सदा
नितान्ततरनिश्चले मधुभिदः श्रियश्चाक्षिणी।
शुभानि तनुतां मम स्वबहुसत्व[2]शक्तेर्मिथः
पराभि[3]गमरक्षणं विदधती इवाऽनारतम्॥ २३॥
रङ्गस्य बहिः सहसा पुरा न्ययुध्यत गजेन यः साकम्।
नमति मुहुः कविमल्लः कस्मैचन दि[4]व्यमल्लाय॥ २४॥
बद्धाञ्जलिस्तुवद्भक्तसदिच्छाजालदोह[5]नः।
मुदेऽस्तु दिव्यरूपो नः स कश्चिद्बालमोहनः॥ २५॥
श्रीराधाकरकमलयुगधारितनववनमाल।
मन्दहासनन्दितवदन जय जय नटवरलाल॥ २६॥
विजयप्रिय विजयं कुरु सफलय संचिन्तितानि सकलानि।
पश्य पुरतः प्रपन्नं पारं प्रापय च दुःखानाम्॥ २७॥
नारायण निखिलाभिनुत निजजननिचितविनोद।
मिष मां प्रेमदृशाऽनिशं भुजचर्च[6]न्दनविक्षोद॥ २८॥
नामये तव पदाब्जयोः शिरः क्षाम[7]ये भृशमनौचितीगिरः।
कामये स्वकविताप्रकाशनं मामये कुरु कृपैकभाजनम्॥ २९॥
श्रद्धासदासमधिकार्चनसुप्रसन्न-
वाग्देवतावरवितीर्णवरप्रसादाः।
श्रीमन्मदीयगुरवोऽत्र सुजीवजीव-
जीवातवः सुकृतशास्त्रदृशो जयन्ति॥ ३०॥
एकस्य वस्त्रमसितं च परस्य पीतं
वर्णः[8] सितस्तदितरोऽथ हलं तथाऽरम्।
शस्त्रं करे च मुदमुत्त[9]पनात्मजायाः
पुत्रौ विचित्रचरितौ किल वासुदेवौ॥ ३१॥

---

१ सर्वथा. २ यस्य दावा इ. प्र. ३ परस्मिन्नभिगमः सङ्गः तद्रक्षणं. ४ मनुष्यस्य हस्तिना समं नियुद्धे जयो दिव्यतामेव काञ्चित्पुष्णाति. ५ पूर्णतासाधनः. ६ भुजयोर्द्रवितचन्दनस्य विक्षोदो यस्य. ७ क्षामं क्षान्तिं व्याचष्टे इति सिद्धिः. ८ अरं चक्रं. ९ कृष्णस्य तपनात्मजाया मुद् परस्यामुद्।

नटयन्तमहिं मूर्ध्नि नटन्तमहिमूर्धनि ।
गङ्गेशं यमुनेशं वा[1] कंचिद्देवं भजामहे ॥ ३२ ॥

काकली गण्डभृङ्गाणां भक्तैर्वाद्यधियोह्यते ।
यच्छुण्डादण्डनटने स वोऽवतु गजाननः ॥ ३३ ॥

अशेषविविधार्थौघं स्वाऽभिन्नं[2] हि करोति या ।
प्रधानशक्तिं तां देवीं श्रीमतीं भारतीं श्रये ॥ ३४ ॥

क आश्रयः कवित्वस्य शारदाशरणं महत् ।
माहात्म्यमम्बिकायाश्च तृणं तत्तु मरुद्धशम्[3] ॥ ३५ ॥

आरोहावसरे सुचारुगमनप्रख्यातिजातस्मयो-
द्रेकं[4] हंसमदभ्रसिञ्जनरवव्याजेन मञ्जीरयोः ।
उच्चैः श्रावयतो मुहुर्मुहुरलं यौ सिंहनादानिव
श्रेयस्तौ कविसंहतेर्वितनुतां श्रीशारदायाः पदौ ॥ ३६ ॥

मातर्मणिमयमाले मयि मूर्खे महति मुक्तमदे ।
कविताकरणकलां कुरु कमलासनकन्यके[5] कामम् ॥ ३७ ॥

अपि त्रैलोक्यमाता या श्रूयते मेनकात्मजा ।
अपि काली च या गौरी देवीं कामपि तां भजे ॥ ३८ ॥

मञ्जीराभाधवलिततनुश्रीजितेशानवाह-
स्यांसे शत्रोर्महिषवपुषः क्रोधदत्तो ययाङ्घ्रिः ।
उक्षारूढेत्यमरनिकरैस्तत्प्रभृत्येव यस्या
नामख्यातिस्त्रिजगति कृता साम्बिका वोऽस्तु सिद्ध्यै ॥ ३९॥

एकस्मै कस्मैचन निखिलजगद्भवतमःप्रतीपाय ।
दशशतवर्तीर्दधते नमांसि मम सन्तु दिवसदीपाय ॥ ४० ॥

---

१ हरिहरान्यतरम्. २ स्वया वाचकतया अभिन्नं. ३ यत्र देव्याः कृपा तत्रैव कवित्वं इति कृपैव गरीयसी तस्याः. ४ स्मयोऽवलेपः. ५ कमलासनो विधिस्तस्य कन्या ब्राह्मी ब्रह्मणोऽपत्यं स्त्रीति निर्वचनमपि. ६ वृषभ.

भोः प्रथमं सर्वेषां श्रीहनुमन्तं नमस्कुरुत ।
संचारकाः प्रसाद्याः[1] कृत्यज्ञैः प्रायशः काले ॥ ४१ ॥

आस्ते कश्चरितानि शक्तिसहितो मायाविनां वेदितुं
सेवन्ते न हि यानि जातु सरणिं संभावनाया अपि ।
कंसक्षोणिभुजा पुरा विरचिता नाना प्रबन्धाः परं-
त्वासन्नन्धदृशो हि रक्षकहताः कृष्णावतारक्षणे ॥ ४२ ॥

सहस्रबाहुः खलु सावरोधः क्रीडन् यदा मेकलजाप्रवाहम् ।
मुमोच रुद्ध्वा सहसा तदाग्रे तेरुस्तरां तीरतरूंस्तरण्यः[2] ॥ ४३ ॥

वनद्विपैः शोणतटाद्विदीर्णात् पूरेऽम्भसां वार्त्रजितुं[3] प्रवृत्ते ।
जलावृतांस्तान् सरिति क्रमेण तेरुस्तरां तीरतरूंस्तरण्यः ॥ ४४ ॥

यदाङ्गराजः[4] खलु जामदग्न्यतः संग्रामविद्यां छलतः पपाठ सः ।
तत्तस्य बुद्ध्वा पुनराह देशिकः काले न विद्या सफलीभविष्यति[5]॥४५॥

लङ्काधिपाज्ञाबलतः प्रदीपिते नक्तंचरैः पुच्छमुखे हनूमतः ।
तपःप्रतापाज्जनकात्मजन्मनो हुताशनश्चन्दनपङ्कशीतलः[6] ॥ ४६ ॥

चन्द्रोपलाचितविशङ्कटगर्भचुल्ली[7]-
शीर्षस्थपात्रपरिवर्तनजातपातम् ।
साश्चर्यमीक्षितमभीरनवीनवध्वा
हैयङ्गवीनमनले कठिनं बभूव ॥ ४७ ॥

गृह्णीयां परकामिनीं कथमहं दुष्यन्तवाणीमिमां
श्रुत्वा प्राप शकुन्तला मलिनतामास्ये यदा चिन्तया ।
दूनान्तर्नितरां तदा सकरुणं चक्रन्द सा गौतमी[8]
हा कष्टं किमकाण्ड एव तमसा तारापतिर्ग्रस्यते[9] ॥ ४८ ॥

---

१ तस्मात्स्वामिनं तत्कृते सदैव ते संततं बोधयन्ति. २ समस्येयम्. ३ मेकलजा नर्मदा अतिशयेन व्रजितुम्. ४ भारतप्रसिद्धः सूतपुत्रः कर्णो दुर्योधनमित्रम् तदेतत्सर्वकथा भारते विस्तरतो द्रष्टव्या. ५ समस्येयम्. ६ समस्येयम्. ७ विशालः मध्यो यस्याः सा. ८ दुष्यन्तगृहे शकुन्तलां प्रेषयितुं गौतम्यपि प्राप्तास्ति दृश्यमत्र शाकुन्तलं दृश्यं गौतमीवर्जं गता इति. ९ समस्येयम्.

स्थित्वा स्तोकदिनानि पुष्करतटे गत्यां कृतायां पुरः
किञ्चिन्निर्जरनिम्नगापरिसरो दूरे यदा तस्थिवान् ।
यात्री कोऽपि मनोहृतः[1] प्रलपनं चक्रे तदानीमिदं
हा कष्टं किमकाण्ड एव तमसा तारापतिर्[2]ग्रस्यते ॥ ४९ ॥

आरामेऽथ दवीयसि क्वचिदपि प्राप्ता वियुक्तेन्दुना
स्वच्छन्दं विहरेति भर्तृभणिता स्वास्थ्याय तारा[3] यदा ।
एनां तत्र च मूर्च्छितां पिकैरवै[4]र्दृष्ट्वा वयस्याऽक्रुश-
द्धाकष्टं किमकाण्ड एव तमसा तारापतिर्ग्रस्यते ॥ ५० ॥

कालेनाद्य हि भूयसाऽभिलषितः पूर्णांशमानो[5] महान्
निस्सीमं प्रसृतेषु रश्मिषु सुधा सर्वोऽद्य हि व्यापिनी ।
प्रोद्गाढा सुचिरं निजाद्य हि तथा योषित्प्रसत्यै[6] स्थिति-
र्हा कष्टं किमकाण्ड एव तमसा तारापतिर्ग्रस्यते ॥ ५१ ॥

अत्युत्कण्ठितचेतसां व्रजवने गोपाङ्गनानां यदा
साकं श्रीयदुनन्दनेन सुचिरं होलोत्सवो जातवान् ।
धूलिर्व्योमपथेऽभितः प्रसृमरा पैष्टातकी साऽव्रज-
च्चित्रं[7] नैव घना नवा ग्रहविधिर्भानुर्न मध्यन्दिने ॥ ५२ ॥

भूयाँस्तत्तदुपायकल्पनमृते सिद्धः स्वतः सँस्तव-
श्चित्ते हन्त गतागतैरपि पुनः कश्चिन्न केषां भ्रमः ।
प्रायः सर्वसमक्षमेव च मिथो नानाविधा व्याहृति-
[8]र्यस्यास्ते प्रतिवेशिनी प्रियतमा मन्ये स धन्यो जनः ॥ ५३ ॥

आरामेऽत्र वसन्तशालिनि सदा नूनं सखि त्वत्कृते
मालाकारसुतेन वञ्चितदृशं तातं विधाय च्छलात् ।
आनीतानि निकुञ्जमध्यभवने यान्यालि तानि स्फुटं
दृष्ट्वा पक्वफलानि मे मृदुमनो मोहं समापद्यते[9] ॥ ५४ ॥

---

१ हतमनोरथः. २ शकुन्तलामुखरूपितश्चन्द्रः. ३ बृहस्पतेः स्त्री. ४ कामोद्दीपकैः. ५ चन्द्रोपरागः पूर्णिमायामेव भवति तदा चन्द्रः षोडशकलादीप्त एवेत्यर्थः. ६ रात्रिरूपस्त्रीप्रसादाय. ७ समस्येयं. ८ समस्येयं. ९ इयमपि समस्या तत्र त्वमेनेन संगतवतीति मया ज्ञातमिति मोहप्राप्त्युक्तिः प्रतीयते.

यथाऽस्मज्ज्ञातॄणां सपदि बहुपद्यानि कृपया
भवद्भिर्नीतानि श्रममपि विधाय प्रकटताम् ।
तथैवास्मत्पद्यान्यपि कुरुत सद्भावमुदिरा[1]
वने वा हर्म्ये वा समकरनिपातो हिमकरैः[2] ॥ ९९ ॥

श्रूयन्ते सांप्रतं कामवनीं[3] श्रीगोकुलेन्दवैः[4] ।
विरागिणोऽपि कान्दर्पान्दूरात्परिहरन्ति च ॥ ९६ ॥

कं साराति निरीक्ष्यैव मोदन्ते दितिजाः परम् ।
कमलं स्फोटयत्यर्कः पतिं का स्त्री प्रणिन्दति ॥ ९७ ॥

एकाऽकिनी[5] स्त्री ज्योत्स्नायां रे कौ[6] जीर्णज्वरे जयी ।
का पालिका स्मशानस्य खिन्नः कामयते च कमँ ॥ ९८ ॥

सगुणा तिर्न्तिडी केन प्रदरात् कांऽमिनी भवेत् ।
के सराँ[10] गदिता वैद्यैः कान्ताङ्गे किल किं चितम् ॥ ९९ ॥

किं नरत्वं विजयते कुंतो[11] गन्धश्च जायते ।
साधु यातेति जल्पन्ति पथि कान्राजमानुषाः ॥ ६० ॥

धिक्कृतः कुंहे[12] को नूनं को मलोम्बरै[13]र्लिम्पकः ।
कं[14] कं मार्गति धानुष्कः [15]शं काऽकस्माद्रुणद्धि च ॥ ६१ ॥

कृशानुरेतसः काली दण्डिनाऽख्यायि कां[16] पुरा ।
गलन्ति कां[17] जलं नाल्या स्त्रीणां कण्ठे ललन्ति कांः[18] ॥ ६२ ॥

[19]कुशलतरैकग्राह्यं नानागतिमत् पराऽनुरोधहरम् ।
शास्त्रं शस्त्रं च समं केवलमाकां[20]रतो भिन्नम् ॥ ६३ ॥

---

१ मुदिरो मेघः. २ समस्या सौन्दर्यलहरीश्लोकपादोयम्. ३ एतन्नाम्ना प्रसिद्धाः. ४ पूर्वं जयपुरस्थितश्रीगोकुलचन्द्रमसो देवाः. ५ दुःखिनी. ६ रेकोऽपि जीर्णज्वरमपहन्ति स्पष्टं वैद्यके. ७ जलम्. ८ तिन्तिडी चिञ्चाद्रुमः तिन्तिडीकस्तु डाँसर्या इ. प्र. ९ रोगिणी. १० कृतमालस्य केसराः सरा इ. वैद्याः. ११ कुः पृथ्वी. १२ पिशुनो दुष्टः. १३ अम्बरं वस्त्रं. १४ पक्षिविशेषः स बाणोपयोगार्थं हन्यते तैः. १५ शुभम्. १६ दशकुमारचरिताभिधा तस्या मया सारग्रन्थोप्येकः संक्षिप्तः सहस्रसंख्यात्मको निर्मितोस्ति पुनरनुवादरीत्या विधित्सितस्तत्तस्यैकः सर्गस्त्वत्र पुस्तके मुद्रित इति ध्येयम्. १७झारीतिप्र. १८ हारविशेषो ललन्तिका. १९ एषा व्यतिरेकविच्छित्तिः. २० आस्वरादाकाराच.

निःशेषतापसोढुर्गुर्वा[1]श्रयतोऽधितिष्ठतः सुचिरम् ।
छात्रस्य च्छत्रस्य च केवलमाकारतो भेदः ॥ ६४ ॥
व्रजतां वर्त्मनि नितरां प्रकुर्वतो बहुविधं सौख्यम् ।
पात्रस्य च पत्रस्य[2] च केवलमाकारतो भेदः ॥ ६५ ॥
पीवरपादस्य[3] बृहत्कटकस्य[4] च दन्तका[5]न्तरूपस्य ।
आकारमात्रगम्यं नगस्य नागस्य पार्थक्यम् ॥ ६६ ॥
आनकदु[6]न्दुभिशब्दं नर्तनसमये प्रहृष्यतः श्रुत्वा ।
मातुल[7]मर्दनकर्तुर्हरेर्हरस्यास्ति भेद ईर्ना ॥ ६७ ॥
येषामप्स्वेव बलं सर्वत्रैवास्ति येषां तु ।
ते ग्राहाः क्व च तेऽपि ग्रहाश्च कुह जीवधर्त्तारः ॥ ६८ ॥
[9]सिन्दूरदिग्धपिण्डौ गजौ प्रपश्यत मिथोऽभियुञ्जा[10]नौ ।
दन्तादन्तिकयेव प्रोद्भिन्नक्षतजलाञ्छनावेतौ ॥ ६९ ॥
एष प्रतिनागोऽपि प्रत्यभियान्तं द्विपं दुरीक्ष्य[11] परम् ।
पूर्णाभोगौ कर्णौ पक्षीकृत्येव सूड्डयते ॥ ७० ॥
आधोरणमुक्तानां धूमौघे प्रसृमरेऽग्निबाणानाम् ।
एते संभ्राम्यन्तो गजा दधत्त्यभ्रमातङ्ग[12]चर्मम् ॥ ७१ ॥
कुपितोऽग्रे वलितमुखीं वडवां हेषावधीरितान्यरयाम् ।
मुहुरः शुण्डोत्क्षेपाद्धावति संतर्जयन्निवायमिभः ॥ ७२ ॥
प्रथमफलितपिकव[13]ल्लभपक्वफलानां निचूषणावसरे ।
अनुभूयते मया तु प्रसूस्तनक्षीरपानसुखम् ॥ ७३ ॥
मलयभवान् कुर्वाणान्गन्धेनान्यद्रुमानपि स्वसमा[14]न् ।
सृजता विधिना सृष्टा आम्रा अपि तादृशा न कथम् ॥ ७४ ॥

---

१ विद्यागुरोराश्रयात् गुरुश्चासावाश्रयश्च तस्माच्च व्यतिरेकोऽत्र. २ वाहनस्य. ३ पर्वतपक्षे पादाः प्रत्यन्तपर्वताः. ४ पर्वतपक्षे कटकं तन्मध्यः. ५ दन्तकाः दन्तकास्तु बहिस्तिर्यक्प्रदेशान्निर्गता गिरेः ते अन्ते यस्यैवंरूपं यस्येति गिरिपक्षेऽर्थः. ६ वासुदेवो वाद्यविशेषौ च तच्छब्दम्. ७ शिवपक्षे मातुलो धत्तूरः. ८ इस्वरेण कामेन च. ९ जयपुरमहाराजगजयुद्धवर्णनमिदं पद्यचतुष्टयेन. १० परिणमन्तौ. ११ दुःखेन ईक्षित्वा. १२ अभ्रभावे ण्यप्रत्ययः. १३ पिकवल्लभ आम्रः. १४ प्रसिद्धमिदं सर्वत्र.

पिबतां करसंवाहनविनिस्सृतं सान्द्रमाम्ररसम् ।
तरुणीगण्डोष्ठयुगं भवति पुरस्तादनादृतं प्रायः ॥ ७५ ॥

अ[1]स्याः संभृतनिर्मलाऽधिकरसे श्रीदीर्घिकायास्तले
स्वैरं चारुतरं तरन्ति शतशः पश्याग्रतः पेशलाः ।
किञ्चैतांस्तरणक्रियावगतये तीराद्द्रुतं पातिता-
न्मोहप्राप्यपरिस्फुरत्पदगतीन् संतारयन्त्यर्भकान् ॥ ७६ ॥

अ[2]स्मिन् भाषणमेघपुष्पभरिते पारुष्यनक्रोज्झिते
व्युत्पत्त्याख्यशिलां प्रसार्य परिषद्देशन्ततीरस्थले ।
गीर्निर्णेजकयोषयाऽखिलवचोवासांसि संख्यावता-
माश्चर्यं विरहय्य मौल्यमधुना नेक्तुं स्थिरं स्थीय[3]ते ॥ ७७ ॥

म[4]ध्ये मध्ये विकचकुसुमाच्छादिताच्छाच्छगुच्छा
सौरभ्येण प्रसरणवता दत्तसद्‌हृत्प्रसादा ।
गुम्फं नीता दृढगुणगणैः केनचिन्मालिकेन
काचिद्द्विष्वङ्मधुकरकुलव्याकुला भाति माला ॥ ७८ ॥

तैस्तैर्दूरात्परमुपहृतैर्या द्रुमैः प्रावृतासी-
त्प्रापत्प्राज्यान्मधुररसतः सातिरेकांश्च सेकान् ।
पर्यप्रीणात्सुरुचिरफलैर्याऽखिलान् सांप्रतं सा
शुष्यत्येषा शिव शिव विना मालिकं पुष्पवाटी ॥ ७९ ॥

दुर्गाप्रसादे विरते पञ्च[5]निर्वाहिताऽधुना ।
द्रौपदीत्वमियं नूनं श्रयते काव्यमालिका ॥ ८० ॥

---

१ रूपकातिशयोक्त्या कस्याश्चित्सभाया इदं वर्णनम् तत्र वाप्यारोपेणोक्तिः सभादेर्निगरणं रसो जलमुच्चतरणं वक्तुं प्रवर्त्तनं च तीरात् निगीर्णात्सामीप्यात्च पदगतिः सुप्तिङन्तपदप्रकारश्चरणव्यापारश्च तारयन्ति शुद्धं वादयन्ति च. २ इदमपि पूर्ववत् अत्र मेघपुष्पं जलं परिषद्देशन्तः सभारूपं सरः. ३ एतेन तस्यां सभायां गीःकृपया सर्वे वचांसि शुद्धानि गदन्तीति ध्वनितम्. ४ इदं श्लोकषट्कं काव्यमालाख्यमासिकपुस्तकवर्णनपरं तत्र प्राग्द्वे रूपकातिशयोक्तिमये पद्ये. ५ तत्तन्मैथिलसुन्दरशर्मादिभिः पञ्चभिः प्रकाशिता.

एतेषु वर्वृतत्सु ज्येष्ठाषाढीयतापदिवसेषु[1] ।
हा स्वीकृतबहुसुमना मालाकार क्व यातोऽसि ॥ ८१ ॥
पूर्वं परस्सहस्राः पङ्क्तीः परिदर्श्य परसवर्णानाम्[2] ।
नैकमपि स्वसवर्णं[3] दर्शयसे किमिति हाऽधुना विद्वन् ॥ ८२ ॥
इयं साऽमरवल्लीव काव्यमालाऽधुना मता ।
च्युतमूलाऽपि पतिता यत्र कुत्र प्ररोहति ॥ ८३ ॥

सामर्थ्यं प्रथमं निरूप्य मनुजः साहाय्यमाप्त्वा दृढं
कृत्वा चाऽपि विचारणं सुमतिमान्विघ्नं निहत्य क्रमात् ।
उत्साहं प्रतिरोप्य चात्मनि भृशं कुर्वीत कार्योचितं
सूद्योगं पुनरेनमाप्स्यति फलं सद्यो विलम्बेन वा ॥ ८४ ॥

लोकेऽपि स्फुटमेतदस्ति बहुधा यत्सावधानोऽधुना
नो गन्तास्मि विवञ्चनं चिरमिति प्रत्येककृत्यं वचः ।
तेनैवाप्यनुमीयते न किमिदं यत्सावधाने कृते
चित्ते नैव भवेत्प्रतारणविधिः सद्धेतुसाक्षात्स्थितेः ॥ ८५ ॥

यन्मन्त्रोऽप्युपदिश्यतेऽथ गुरुणा कश्चिद्धि मध्येक्षपं
यच्चैकान्तगृहे विचारकरणं स्वैरं तथा जायते ।
चित्तैकाग्र्यकृतेऽस्ति केवलमिदं तत्सर्वमित्यादिकं
स्थैर्यं याति फलन्ति चेतसि नृणामुद्योगिनां सिद्धयः ॥ ८६ ॥

सार्धं कुत्सितमनसा न साधुना दुष्टवृत्तिरेष्टव्या ।
कालान्तरे स एव त्रपानतस्त्यक्ष्यति द्वेषम् ॥ ८७ ॥

विद्यानामुदयस्य सर्वभुवनश्रेयस्करैः सांप्रतं
श्रीलैस्ताम्रमुखैः प्रभूतविधया संदर्शितस्याऽभितः ।
प्राबल्यं कथयेय हन्त किमहं प्रत्यक्षमेवेक्ष्यतां
नीचानां किल नित्ययुक्तमपि यन्नीचत्वमेति क्षयम्[4] ॥ ८८ ॥

---

१ ग्रीष्मे हि दुर्गाप्रसादो विषूचिकया सहसाक्रान्तः. २ ङ् ञ् ण् इत्यादीनां. ३ स्वतुल्यं. ४ सदधिकारलाभात्.

युक्तितः कार्यकरणे महान्तः सन्ति सद्गुणाः ।
जायते सेवितं युक्त्या विषमप्यमृ[1]ताऽधिकम् ॥ ८९ ॥

प्रागेव प्रतिकुर्वन्ति भाविनीर्विपदो बुधाः ।
अवसीदन्ति मन्दास्तु विपद्भिः प्रतिताडिताः ॥ ९० ॥

सति प्रसङ्गे दम्यस्य[2] स्तुतिर्युक्ता महत्कृता ।
विजयं दर्शयन्त्याशु भटा राजाभिनन्दिताः ॥ ९१ ॥

[3]ज्ञानीयं हि सजातीयं पानीयं हृदयं तथा ।
चलितं न भवेत्स्तब्धं स्तब्धं न चलितं पुनः ॥ ९२ ॥

इदं हि लक्षणं लक्ष्यं रमणीयस्य वस्तुनः ।
स्मृतमप्यपरं सर्वं विस्मारयति यद्धठात् ॥ ९३ ॥

नोत्तरीयान्न ताम्बूलान्न वित्तान्न च भूषणात् ।
न तथा नन्दति कविर्यथेतरकविस्तुतेः ॥ ९४ ॥

गीर्भिः स्तुतिप्रधानाभिः प्रसीदति कविर्भृशम् ।
सन्ति गीःसंश्रयादेव सर्वकार्याण्यमुष्य यत् ॥ ९५ ॥

नित्यः शब्दार्थसंबन्ध इति यः शास्त्रनिश्चयः ।
कवीनामेव कृतयो विचित्रास्तस्य साक्षिकाः ॥ ९६ ॥

नित्यं स्वापेन म[4]मतामोचिताऽशेषवस्तुना ।
अहह प्राणिनः किञ्चिन्न[5] नोऽस्तीति न जानते ॥ ९७ ॥

[6]अविद्या नाम नागीयं सूयते सकलं जगत् ।
सर्वं चात्ति स्फुटं पारं गतान्द्वित्रांस्त्यजत्यपि ॥ ९८ ॥

सदवसरेऽन्येषां यः समुदश्रु[7]मुखायते यतो नियतम् ।
सज्जनदुर्जनलोकः सदृशः प्रोक्तो मयाऽन्योन्यम् ॥ ९९ ॥

---

१ विषस्य गुणा निघण्टौ-तदेव युक्तियुक्तं तु प्राणदायि रसायनमिति नाना सन्ति. २ शिष्यस्य. ३ ज्ञेयं. ४ ममतया त्याजितानि अशेषधनादिवस्तूनि येन. ५ नोऽस्माकं किंचिन्नास्तीति न जानते. ६ स स सर्वः प्रकृतिप्रपञ्चोऽयमविद्यैव. ७ मुत्सहिताश्रुमुखायितः सज्जनः सम्यगुदस्रुमुखायितो दुर्जनः.

उपकारकोपकारी[1] नित्यं नेत्रप्रसादकारी च ।
धीरहितः सज्जन इव विनम्यते दुर्जनोऽपि मया ॥ १०० ॥
विदुषा[2] नात्मनि कार्यः कदाचिदप्युपरतः समुत्साहः ।
क्ष्मां प्रागकृक्षदखिलां कर्णः प्रोत्सह्य धृतचक्राम् ॥ १०१ ॥
अन्यव्याकुलतायां सर्वेषां कौतुकं महद्भवति ।
आपत्तौ प्रतिकूलं प्रभवत्यनुकूलमपि बहुधा ॥ १०२ ॥
न विमुञ्चति कश्चिदपि प्रज्ञावानुत्तमानि वस्तूनि ।
मकरालय[3]तलकर्दमगुप्ता अपि किमिह दुर्लभा मुक्ताः ॥ १०३ ॥
भवति रजःसंवलितं क्षणमप्यपमार्जितं[4] सदह्लाय ।
प्रतिमितसमस्तभावं मुकुरतलं सदृशमस्ति हृदयस्य ॥ १०४ ॥
वृक्षः करोत्यपेक्षां मालाकारस्य सिञ्चतस्तावत् ।
यावद्बिभृते मूलं रसा[5] रसैरस्य न स्वगतम् ॥ १०५ ॥
वास्तविकमजहरिणयोर्बलं विशिष्टं न वर्त्तते किमपि ।
गर्वेण शृङ्गचेष्टा पुनरपि या सा नरत्व[6]माहात्म्यात् ॥ १०६ ॥
श्रीवत्स[7]लाञ्छन त्वं केनचिदेवं सलीलमपि लपितः ।
लाञ्छनरहितायामपि सलाञ्छनत्वं हरे श्रियां तनुषे ॥ १०७ ॥
किं कर्तव्यत्वपथे तत्तदुपप्लव[8]तमोवृतस्य तव ।
भवतु गती रिपुमस्तकनिपतद्वज्राग्निसंप्रकाशेन ॥ १०८ ॥
वक्षोमुखशीर्षादिषु सकलेष्वङ्गेषु भान्ति पलितानि ।
स्थविराणां तरुणिम्नः परिदग्धस्येव भसितानि ॥ १०९ ॥
स्याद्द्रष्टृवत्तु चित्रं द्रष्टा स्याच्चित्रवत्किंच ।
स्तुतिरियमेव प्रचुरा चित्रस्य प्राज्ञलिखितस्य ॥ ११० ॥
लभते कृतनिर्णयार्थतः परिवृत्ति[9] स भवेत्कथं प्रियः ।
विपदि प्रियतां च याति यः कृतवैरोऽपि कथं स वैरकृत् ॥ १११ ॥

---

१ उपकारे कोपकारी नेतॄणां अप्रसादकारी धिया रहितश्च दुर्जनस्तद्भिन्नो यथोक्तः सज्जनः. २ इयं भारतीया कथा. ३ समुद्र. ४ अप्रोञ्छितं. ५ पृथ्वी. ६ पुल्लिङ्गवाचिनौ शब्दावुच्येते तन्माहात्म्यादुचितं तुच्छमप्येतत्. ७ श्रीवत्-सलाञ्छन-श्रीवत्स-लाञ्छन-इति च्छेदः. ८ विघ्न. ९ वैपरीत्यम्.

त्रातुं यज्ञं कुशिकमुनिभूरप्ययाचीद्द्वद्वं[1] द्वौ
यत्कैकेयी वरयुगकृते कान्तमस्मारयत्त्वाक् ।
यच्च क्रव्यात्समुचितरतेस्ताडकाया[2] नृरांग-[3]
स्तद्भाग्यानां विलसितमिदं रामभद्रस्य सर्वम् ११२ ॥

कौरव्याः शतमुत्तरोत्तरमहाशौर्यप्रचण्डाः क्व ते
तेऽपि द्यूतजिताश्च पञ्च तनयाः पाण्डोः क्व दीना वने ।
सत्यप्येवमभूज्जयस्तु समितौ कुन्तीसुतानां हि यः
सोऽयं स्वीकृतपक्षपातमहिमा[4] लोकोत्तरः श्रीपतेः ॥ ११३ ॥

अवर्षता तोयमुचा तटाकतटाग्ररूढस्य महीरुहस्य ।
एतावदेव क्रियते स्म वाह्यां विकर्तुमैषीति यदस्य शोभाम् ॥ ११४ ॥

[5]पैठन्नपाहारि वृथा कुमारो युष्माभिरिभ्यैः किमिदं कृतं हा ।
न हृद्यतामेति कदाप्यकालभ्रष्टः शलाटुर्हि[6] पुनः स्वपाके ॥ ११५ ॥

[7]अस्तक्ष्माभृद्गहनदहन त्वं विना कारणं स्वं
निन्दोदन्तं स्पृहयसि कथं मूढ दग्ध्वाऽद्य घासान् ।
दीनाँस्त्वेताञ्झटिति सहसा स्यन्दनोद्वाहखिन्नाः
प्राप्ता एते शशधरहयाः खादितुं बद्धतृष्णाः ॥ ११६ ॥

दत्ते दुःखमसौ सदा बहुविधं केनाप्युपायेन मां
पापात्मा स रुषेति मूढ कुरुषे कस्माद्वृथा चिन्तनम् ।
तत्तद्दुश्चरितैर्हि रौरवगताः[8] कालान्तरे केवलं
नन्वेतत्सदृशाः पुनर्झटिति नः ख्यास्यन्ति मार्गं स्मृतेः[9] ॥११७॥

[10]स्वामी दासजनं वदेदिति वयोवृद्धं कदाचिद्वचो
भोक्तृत्वं कति यापिता नु भवता वर्षाश्च मासोऽथवा ।
उद्यम्येति करौ तदा प्रतिवदेद्भृत्यः स वृद्धः प्रभुं
सेवायै भवतां ससर्ज नियतिः पूर्वं प्रभोः सेवकम् ॥ ११८ ॥

---

१ रामलक्ष्मणौ. २ राक्षसः. ३ रामायणीयो विषयोयं तत्रैव द्रष्टव्यः. ४ निर्वाहरूपो महिमा. ५ काचिद्वार्त्तेयम्. ६ अपक्वं फलम्. ७ अन्योक्तिरेषा. ८ तदाख्यो नरकविशेषः ९ स्मृता भविष्यन्ति. १० कस्याश्चिल्लोकवार्त्तायाः पद्यमिदं.

[1]एका क्ष्माभृति कीटिका चलति सेत्यन्धेन दिग्दर्शिता
भूत्वोच्चैर्बधिरेण चाऽपि विपुलः शब्दस्त्विति स्वीकृतम् ।
दण्डं दोर्षणि पङ्गुना कृतवता यामेति किञ्चोत्थितं
कोप्यस्मान् प्रतरिष्यतीति सहसा नग्नेन भीतं ततः ॥ ११९ ॥

तत्तज्जन्मविहारभूमिविलसत्संचारणामर्षणै-
श्चञ्चन्मित्रविचित्रचाटुचरितध्यानैश्चमत्कारिभिः ।
फुल्लाम्भोरुहकेसराद्भुतरसास्वादैरलं चिन्तितैः
कादम्बार्भक सांप्रतं परवशात्प्राप्तोऽसि यत्पञ्जरम् ॥ १२० ॥

प्रीतिर्दीर्घतरा[2] त्वयीति कथनं वाराङ्गनोक्त्या समं
प्राप्योऽसीति पुनर्विमृष्य वचनं सौभाग्यदर्पोद्धुरम् ।
इत्युक्तं प्रसभं श्रितोऽसि कुलटाधार्ष्ट्यप्रधानं हि त-
त्कान्तैवं मम मूकतैव सपदि प्रश्नोत्तरे तावके ॥ १२१ ॥

आकाशे निशि भाति काचिदनलक्रीडा[3] पटुप्रोज्झिता
खर्जूरीव पिशङ्गसुन्दरफला नीचैः शिखाशालिनी ।
अत्यन्तप्रसृतश्च भाति सुचिरं धूमस्तदीयोऽभितो
भ्राम्यत्तोयधरस्य राशिरिव किं श्यावां छविं संदधत् ॥१२२॥

नीचैर्भूमिमिवातनोति जलधेर्धूनाति वारीव च
ग्राव्णः प्रोत्खनतीव शत्रुवनितागर्भान्भिनत्तीव च ।
अभ्रं पातयतीव दिग्गजभयं वक्तीव च प्रायशः
कश्चित्संप्रति मेघनादसदृशस्तोपध्वनिः श्रूयते ॥ १२३ ॥

सिद्धिमद्विविधमन्त्रवेदिने सर्वनास्तिकमनुष्यखेदिने ।
दिव्यभेषजगदौघभेदिने स्युर्नमांसि मम सामवेदिने ॥ १२४ ॥

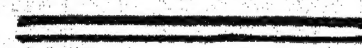
मज्जिह्वा तु भृशं जाता भवत्स्तोत्रभरैर्नता ।
मदर्थे लेखिनीमात्रभारोऽपि न भवत्करे ॥ १२५ ॥

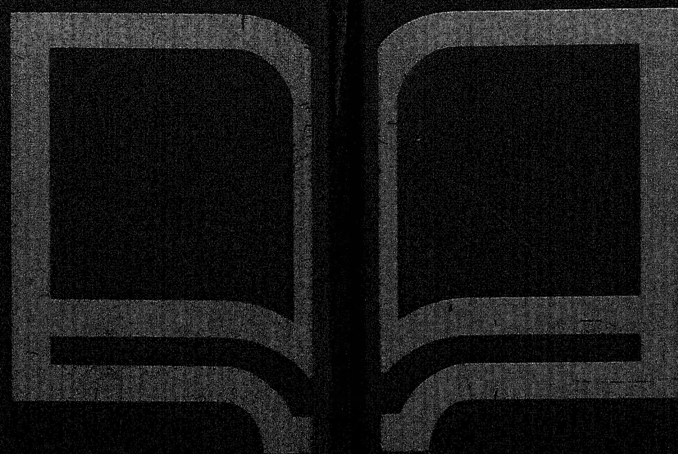
१ इयमपि तादृक्काचिद्विचित्रा मन्दबुद्धिसंबन्धिनी वार्तैव. २ एष दम्पत्योरालापः. ३ यस्या लोके हवाई इति सुप्रसिद्धं नाम. ४ दुर्गस्थतोपध्वनिरेतादृश एव. ५ कस्मैचित्काशीनिवासिने ब्राह्मणाय पठितसामवेदाय.

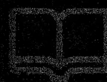
गुरवः पितरौ हि केवलं सुहृदो वाप्यथ साधवः क्रमात् ।
षडमी मुदमुद्वहन्ति तामिह शिष्यस्य तु वीक्ष्य योग्यताम्[1] ॥ १२६ ॥
विशालवीणाकपटेन भारती निबध्य युग्मं पृथुतुम्बिकायाः ।
अद्यापि नैतस्य ततार पारं शब्दोदधेस्तत्र नरस्य का कथा ॥ १२७ ॥
येषां[2] सन्त्युदयाः पुरेष्वथ च ये पीठोत्सवं भुञ्जते
पृथ्वीं बिभ्रति नीतितः किल समुद्रान्तां जयाढ्याश्च ये ।
पूर्णाः सैन्धवकुञ्जरैश्च दधते तामृद्धिवृद्ध्युन्नतिं
राजन् भान्ति भिषङ्नृपा वयमिमे ते मण्डलीरक्षकाः ॥ १२८ ॥
अप्यप्रयोजका[3] एते श्लोका विख्यापिता मया ।
विस्मरेद्गणनाकाले स्वान्दुष्टानपि को बुधः ॥ १२९ ॥
श्लोकैर्[4]निर्माणदम्भाढ्यो वर्णविन्यासलीलया ।
शिक्षितः कोप्ययं यत्नाच्छन्दोऽभ्यासविधिर्मया ॥ १३० ॥

इति श्रीकविमल्लभट्टहरिवल्लभकृतिषु मुक्तकसूक्तानि पूर्णानि ॥

१ अन्यानपेक्षां. २ अत्र वैद्यपक्षीयोर्थस्तत्तदौषधश्लिष्टनामज्ञानात्कार्यः प्रकृतेनात्यु-पयुक्तः. ३ चमत्काराप्रयोजका इत्यर्थः. ४ एतेन विद्वद्भिर्ममावद्याः क्षम्या इति द्योत्यते.

A5

B5